

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Економічний факультет
Кафедра фінансів, обліку і аудиту

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра

на тему: **«БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ТА БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА
УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ»**

Виконав студент 2 курсу, групи МФА-2
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та
страхування
освітньо-професійної програми
«Фінанси та бізнес-аналітика»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
Пушкар Олег Михайлович

Керівник – доктор економічних наук, професор
Дем'янчук Ольга Іванівна
Рецензент – директорка з економіки ПРАТ
«ЕДЕЛЬВІКА» Антонюк Оксана Віталіївна

«РОБОТА ДОПУЩЕНА ДО ЗАХИСТУ»

Завідувач кафедри фінансів,
обліку і аудиту

_____ (проф., д.е.н. Дем'янчук О.І.)
(підпис)

Протокол № _____ від « ____ » _____ 2024 р.

Острог - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	5
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	5
1.2. Чинники та загрози які впливають на бюджетну безпеку та бюджетну політику	11
1.3. Показники та критерії оцінки стану бюджетної безпеки	16
РОЗДІЛ 2	20
СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	20
2.1. Структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки та бюджетної політики	20
2.2. Аналіз чинників що впливають на бюджетну безпеку та бюджетну політику	28
2.3. Оцінка механізму забезпечення бюджетної безпеки України та реалізації ефективної бюджетної політики.....	36
РОЗДІЛ 3	47
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	47
3.1. Удосконалення управління державними фінансами в межах бюджетної політики	47
3.2. Мінімізація загроз бюджетної безпеки	52
3.3. Підходи до покращення використання бюджетних ресурсів для забезпечення бюджетної безпеки та ефективності бюджетної політики	56
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Бюджетна політика аспект політики який з часом не втрачає своєї актуальності завдяки постійним трансформаціям та змінам політичної ринкової та економічної ситуацій. Бюджетна політика та бюджетна безпека є взаємозв'язаними оскільки при проведенні бюджетної політики важливу роль відіграє бюджетна безпека так як в даному питанні бюджет виступає інструментом забезпечення соціального-економічного розвитку та є важелем для регулювання економічної ситуації. Разом з цим для зміцнення бюджетної безпеки та загалом національної економіки слід глибоко вивчати та проводити моніторинг індикаторів бюджетної безпеки що теж є досить важливою частиною у нашій роботі.

Аспекти бюджетної безпеки та бюджетної політики стали предметом дослідження багатьох вчених, зокрема можна виділити: В. Кравченко, З. Бойко, О. Колісник, Є. Макаренко, О. Барановського та ін. Вирішенню окремих аспектів забезпечення бюджетної безпеки держави приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні дослідники як В. Опарін, І. Луніна, І. Зятковський, О. Кириленко, М. Петричко.

Метою нашого дослідження є визначення напрямів удосконалення бюджетної політики та підвищення рівня бюджетної безпеки України, на основі вивчення теоретичних аспектів досліджуваної проблематики та аналізу бюджетної політики та бюджетної безпеки України в сучасних умовах.

Тому відповідно поставленої мети ми визначили наступні завдання що стоять перед нами, а саме:

- Розкрити поняття та сутність бюджетної безпеки та бюджетної політики.
- Визначити чинники та загрози які впливають на бюджетну безпеку та бюджетну політику.
- Визначити показники та критерії оцінки стану бюджетної безпеки та бюджетної політики.

- Сформуувати структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки та бюджетної політики
- Проаналізувати чинники що впливають на бюджетну безпеку та бюджетну політику
- Здійснити оцінку механізму забезпечення бюджетної безпеки України та реалізації ефективної бюджетної політики
- Запропонувати оцінку управління державними фінансами в межах бюджетної політики
- Сформуувати можливі варіанти мінімізації загроз бюджетної безпеки
- Запропонувати підходи до покращення використання бюджетних ресурсів для забезпечення бюджетної безпеки та ефективності бюджетної політики.

Об'єкт дослідження – бюджетна політика та бюджетна безпека України, а предметом – особливості реалізації бюджетної політики та її вплив на показники стану бюджетної безпеки, динаміка їх змін та механізм забезпечення бюджетної безпеки.

При написанні магістерської роботи ми використовували загальнонаукові та специфічні методи дослідження, а саме: порівняння, аналіз, розрахунок, узагальнення та вивчення відомостей. Значення одержаних результатів полягає у тому що проаналізовані дані та висновки щодо напрямів удосконалення рівня бюджетної безпеки можуть бути використанні державними органами у їх діяльності. **Наукова новизна** даної роботи полягає у визначенні наявних проблем у бюджетній безпеці та бюджетній політиці їх виявлення та формування пропозиції для їх покращення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх подальшого використання отриманих результатів органами влади для їх діяльності в контексті забезпечення бюджетної безпеки та здійснення бюджетної політики.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Поняття та сутність бюджетної безпеки та бюджетної політики

Бюджетна безпека є ключовим аспектом фінансової стабільності держави та важливою частиною економічної безпеки країни. В умовах глобалізації, економічної невизначеності, а також політичних та соціальних трансформацій, важливість ефективної бюджетної політики та забезпечення належного рівня бюджетної безпеки значно зростає. Визначення основних понять та сутності бюджетної безпеки, а також її взаємозв'язок із бюджетною політикою, дозволяє глибше зрозуміти механізми управління державними фінансами та розробити ефективні стратегії для їх оптимізації.

Бюджетна безпека — це стан фінансової системи держави, який характеризується здатністю уряду забезпечувати стабільність та стійкість державних фінансів шляхом ефективного управління бюджетними ресурсами, збалансування доходів і видатків, а також запобігання загрозам, що можуть вплинути на фінансову стабільність країни [3]. Згідно з дослідженнями, бюджетна безпека є складовою частиною фінансової безпеки держави та охоплює всі аспекти бюджетного процесу, від збору податків до фінансування державних програм.

У наукових джерелах поняття бюджетної безпеки трактується по-різному. Однак більшість визначень сходяться на тому, що це стан фінансової системи, який дозволяє державі виконувати свої основні функції навіть у складних економічних умовах. Наприклад:

О.І. Барановський розглядає бюджетну безпеку як здатність держави забезпечувати платоспроможність при збалансуванні доходів і видатків усіх рівнів бюджету з урахуванням економічних та соціальних потреб населення [1].

С.М. Фролов підкреслює важливість стабільності бюджетної системи до зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечуючи ефективне використання фінансових ресурсів для виконання державних функцій [3].

Л.С. Гурьянова зазначає, що бюджетна безпека визначається рівнем бюджетного потенціалу держави щодо забезпечення фінансової стабільності та розвитку економіки [5].

Бюджетна безпека включає декілька основних компонентів:

Фінансова стабільність: підтримка балансу між доходами та видатками державного бюджету, запобігання надмірному зростанню державного боргу.

Соціальна стабільність: забезпечення необхідного рівня соціальних витрат, таких як освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення та соціальна допомога.

Економічна стабільність: підтримка економічного розвитку через фінансування інфраструктури, стимулювання інвестицій та забезпечення економічного зростання.

Політична стабільність: забезпечення політичної та соціальної стабільності шляхом відповідного фінансування секторів оборони та безпеки, а також управління державним боргом.

Для оцінки рівня бюджетної безпеки використовуються такі критерії:

- **Платоспроможність держави:** здатність уряду своєчасно виконувати фінансові зобов'язання та оплачувати державний борг.
- **Збалансованість бюджету:** співвідношення між доходами та видатками, що дозволяє уникнути дефіциту бюджету.
- **Ефективність управління бюджетними ресурсами:** раціональне та ефективне використання бюджетних коштів, що забезпечує виконання державних функцій.

- Стійкість до економічних загроз: здатність бюджетної системи протистояти зовнішнім і внутрішнім економічним загрозам, таким як кризи, інфляція, коливання валютного курсу тощо.

Зміст бюджетної безпеки — це співвідношення бюджетних ресурсів, параметрів їх формування та розподілу з потребами користувачів цих ресурсів. Форма бюджетної безпеки визначається через систему показників, які характеризують її рівень.

Об'єкт бюджетної безпеки — це фінансові ресурси бюджетної системи, зокрема грошові кошти, кількісні та якісні характеристики їх розподілу між рівнями бюджетної системи, а також суспільні, правові, фінансові та політичні компоненти бюджетного процесу, що є індикаторами та критеріями оцінки й забезпечення безпеки.

Предмет бюджетної безпеки охоплює діяльність держави, спрямовану на гарантування відповідного рівня безпеки через вплив на об'єкт. Суб'єкти бюджетної безпеки включають органи законодавчої та виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування.

Законодавчо-нормативна база забезпечення бюджетної безпеки охоплює:

- Бюджетний кодекс України;
- Закон України «Про Державний бюджет України»;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»;
- інші закони, що регулюють бюджетні відносини;
- нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та органів виконавчої влади;
- рішення місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування.

Принципи бюджетної системи, закріплені у статті 7 Бюджетного кодексу України, є основою забезпечення бюджетної безпеки. Основні принципи включають:

- Принцип єдності — єдність правової бази, грошової системи та порядку виконання бюджетів.
- Принцип збалансованості — відповідність витрат бюджету його доходам.
- Принцип самостійності — незалежність державного та місцевих бюджетів.
- Принцип повноти — врахування усіх доходів і витрат у бюджетах.
- Принцип обґрунтованості — формування бюджету на основі реалістичних макроекономічних показників.
- Принцип ефективності — досягнення максимального результату з мінімальними витратами.
- Принцип субсидіарності — наближення надання публічних послуг до споживачів.
- Принцип цільового використання — витрачання коштів виключно на визначені цілі.
- Принцип справедливості — справедливий розподіл ресурсів між громадянами і громадами.
- Принцип публічності — прозорість бюджетного процесу [8].

Бюджет як ключовий елемент бюджетної безпеки є фінансовим планом, що забезпечує реалізацію завдань і функцій органів державної влади та місцевого самоврядування. Його сутність розкривається через функції:

Контрольна та розподільча — головні функції, які забезпечують фінансовий контроль і ефективне використання ресурсів.

Додаткові функції, такі як перерозподіл ВВП, стимулювання економіки, забезпечення соціальної політики та контроль за розподілом і використанням централізованих фінансових ресурсів.

Розвинені країни застосовують ефективні моделі функціонування бюджету. В Україні, враховуючи специфічні умови трансформації, важливо переймати міжнародний досвід, зважаючи на історичні, економічні та соціальні

особливості. Формування національної системи бюджетної безпеки потребує врахування світових практик і адаптації до локальних умов, що сприятиме сталому економічному й соціальному розвитку країни.

Бюджетна політика — це сукупність заходів, які приймає уряд для управління державними фінансами з метою досягнення макроекономічної стабільності та забезпечення соціально-економічного розвитку країни [3]. Бюджетна політика охоплює процеси збору доходів, визначення обсягу витрат, регулювання бюджетного дефіциту, управління державним боргом та перерозподілу фінансових ресурсів.

Основними завданнями бюджетної політики є:

- Забезпечення економічного зростання: стимулювання економічного розвитку через інвестиції в інфраструктуру, підтримку бізнесу та створення робочих місць.
- Підтримка соціальної стабільності: фінансування соціальних програм, зокрема освіти, охорони здоров'я та соціального захисту.
- Фіскальна стабільність: управління бюджетним дефіцитом та державним боргом, забезпечення раціонального використання бюджетних коштів.
- Розподіл державних ресурсів: справедливий розподіл фінансових ресурсів між регіонами, галузями економіки та соціальними групами.

Бюджетна політика базується на певних принципах, які дозволяють забезпечити ефективне управління державними фінансами:

Принцип збалансованості: доходи повинні відповідати видаткам, щоб уникнути бюджетного дефіциту.

Принцип ефективності: бюджетні кошти повинні використовуватися максимально ефективно, забезпечуючи досягнення поставлених цілей.

Принцип прозорості: бюджетний процес має бути відкритим і зрозумілим для громадськості, щоб забезпечити громадський контроль над використанням бюджетних ресурсів.

Принцип відповідальності: уряд повинен нести відповідальність за прийняття бюджетних рішень та їх наслідки [8].

Основні напрями бюджетної політики включають:

Фіскальну політику, яка спрямована на збір податків, регулювання державних витрат та управління бюджетним дефіцитом.

Політику управління державним боргом, що охоплює заходи щодо скорочення державного боргу, зменшення видатків на його обслуговування та пошук нових джерел фінансування.

Політику соціального забезпечення, яка забезпечує фінансування соціальних програм і підтримку найуразливіших верств населення.

Інвестиційну політику, спрямовану на стимулювання інвестицій в економіку через державні та приватні ініціативи.

Взаємозв'язок бюджетної безпеки та бюджетної політики

Бюджетна безпека та бюджетна політика тісно взаємопов'язані. Ефективна бюджетна політика сприяє зміцненню бюджетної безпеки, забезпечуючи стабільність і передбачуваність державних фінансів. З іншого боку, високий рівень бюджетної безпеки створює сприятливі умови для реалізації ефективної бюджетної політики, що сприяє економічному зростанню і соціальному розвитку.

В сучасних умовах Україна стикається з численними викликами, що впливають на її бюджетну безпеку. Серед них: високий рівень державного боргу, нестабільність зовнішніх ринків, внутрішні соціально-економічні проблеми та військове вторгнення. У зв'язку з цим, розробка і реалізація ефективної бюджетної політики є ключовим завданням уряду, спрямованим на зміцнення бюджетної безпеки та забезпечення стійкого економічного розвитку України.

Таким чином, розуміння сутності бюджетної безпеки та бюджетної політики є важливим для розробки стратегічних напрямів державного управління, що дозволять Україні успішно долати сучасні економічні виклики та забезпечувати стабільність і процвітання національної економіки

1.2. Чинники та загрози які впливають на бюджетну безпеку та бюджетну політику

Бюджетна безпека держави є важливою складовою фінансової стабільності та економічної безпеки країни. В умовах сучасних економічних, політичних та соціальних трансформацій бюджетна безпека України піддається численним загрозам, що впливають на ефективність бюджетної політики та її реалізацію.

Визначення чинників і загроз, які можуть впливати на бюджетну безпеку, є ключовим для забезпечення стійкого економічного розвитку та збереження фінансової стабільності. У даному розділі ми розглянемо основні внутрішні та зовнішні чинники, які можуть становити загрозу для бюджетної безпеки, а також проаналізовано їх вплив на бюджетну політику.

У таблиці 1.1. ми можемо побачити розподіл можливих загроз бюджетній безпеці за факторами ризику.

Таблиця 1.1

Розподіл загроз бюджетної безпеки за факторами ризику

Ознака ризику	Види загроз
Можливість прогнозування	Передбачувані; непередбачувані
Характер виникнення	Об'єктивні; суб'єктивні
Форма прояву	Явні; латентні (приховані)
Об'єкти посягань	Доходи бюджету; податковий потенціал; державна і приватна власність; економічні ресурси та ін.
Джерела виникнення	Політичні; економічні; правові; техногенні; екологічні; конкурентні та ін.
Ступінь ймовірності	Малоймовірні; середнього ступеня ймовірності; високоймовірні
Величина витрат	Незначні; значні; катастрофічні
Структура	Інваріантні; варіативні

Джерело: складено автором на основі [34]

Загрози для бюджетної безпеки можна класифікувати за різними формами їх прояву. Серед них виділяються явні загрози, які чітко визначені та очевидні для бюджетної безпеки, а також латентні (приховані) загрози, що виникають неочікувано та потребують термінових заходів для їх усунення.

Деякі загрози є прогнозованими, оскільки виникають унаслідок циклічного розвитку економіки або змін на фінансових ринках. Їх наслідки легко передбачити на основі історичного досвіду або попередньої економічної політики держави. Натомість непередбачувані загрози з'являються раптово через різку зміну соціально-економічного становища, форс-мажорні обставини, дії третіх сторін або нестабільність правового середовища.

Залежно від джерел виникнення загрози можна поділити на кілька категорій:

- Політичні загрози виникають через внутрішню нестабільність у державі та зміну пріоритетів урядової діяльності.
- Економічні загрози стосуються порушення грошових пропорцій, дисбалансу бюджету і впливають на фінансові перспективи держави та економічних суб'єктів.
- Правові загрози зумовлені нестабільністю нормативної бази та правових гарантій.
- Кримінальні загрози виникають внаслідок неправомірних дій економічних суб'єктів, таких як ухилення від сплати податків.
- Техногенні загрози є наслідком техногенних катастроф, а екологічні загрози пов'язані з погіршенням стану навколишнього середовища та залежністю економіки від природно-кліматичних умов.
- Окремо виділяють конкурентні загрози та інші [3].

За об'єктами, на які спрямовані загрози бюджетній безпеці, виділяють такі елементи, як податковий потенціал, бюджетні асигнування, доходи державного бюджету, економічні ресурси, державну і приватну власність тощо. За ймовірністю виникнення загрози можуть бути малоімовірними, які

трапляються дуже рідко, середньомовірними, що виникають періодично внаслідок економічних циклів, та високоюмовірними, що з'являються часто.

Залежно від масштабу збитків загрози поділяються на: незначні (втрати мінімальні й держава продовжує виконувати свої функції), значні (втрати є серйозними, але держава здатна виконувати основні обов'язки) і катастрофічні (втрати настільки великі, що держава не в змозі виконувати свої функції та зобов'язання). За структурою загрози поділяються на інваріантні, що виникають через вплив одного фактора, та варіативні, які обумовлені дією декількох факторів одночасно.

Наступним вид загроз що мають масштабний вплив на бюджетну безпеку України є чинники що поділяються на внутрішні та зовнішні.

Внутрішні чинники що впливають на бюджетну безпеку формуються в рамках економічної, соціальної та політичної систем країни. Вони здатні безпосередньо впливати на стан бюджетної безпеки та реалізацію бюджетної політики:

1. **Нестабільність державних фінансів.** Високий рівень державного боргу та дефіциту бюджету може створювати загрози для бюджетної безпеки. Зростання державного боргу обмежує можливості держави в інвестиціях у соціальні та економічні сфери, що підвищує ризики фінансової нестабільності.
2. **Недосконала система оподаткування.** Ефективність податкової системи має прямий вплив на рівень доходів бюджету. В Україні податкова база часто виявляється нестабільною через тіньову економіку, корупційні ризики та нерівномірний розподіл податкового навантаження. Це послаблює бюджетну політику та ускладнює досягнення фіскальних цілей.
3. **Економічна диференціація регіонів.** Нерівномірний соціально-економічний розвиток регіонів України призводить до диспропорцій у доходах та видатках місцевих бюджетів. Це створює додаткові виклики

для центрального бюджету щодо забезпечення збалансованості бюджетних ресурсів між регіонами.

4. **Соціальні зобов'язання держави.** Значне навантаження на бюджет пов'язане з виконанням соціальних зобов'язань держави, таких як виплати пенсій, соціальної допомоги та фінансування охорони здоров'я. У періоди економічних криз такі витрати зростають, що збільшує навантаження на бюджет та створює додаткові фінансові ризики.

5. **Ефективність управління бюджетними ресурсами.** Відсутність належного контролю над використанням бюджетних коштів, а також низька ефективність бюджетного менеджменту можуть призводити до фінансових втрат, корупційних проявів та нецільового використання ресурсів. Це негативно впливає на реалізацію бюджетної політики [13].

Зовнішні чинники загрози бюджетній безпеці здебільшого визначаються глобальними економічними, політичними та фінансовими процесами. Вони можуть як безпосередньо впливати на бюджетну систему країни, так і створювати загрози опосередковано:

1. **Зовнішні економічні кризи.** Глобальні економічні спади та фінансові кризи негативно впливають на експортно-орієнтовану економіку України, що призводить до зниження податкових надходжень та валютних резервів. Це створює додаткове навантаження на бюджет та потребує адаптації бюджетної політики до нових умов.

2. **Коливання валютного курсу та інфляція.** Девальвація національної валюти та високі темпи інфляції негативно впливають на обсяг доходів бюджету, особливо на фіскальні надходження. Збільшення витрат на обслуговування державного боргу в іноземній валюті погіршує фінансову ситуацію та вимагає перегляду бюджетних пріоритетів.

3. **Політичні ризики та конфлікти.** Політична нестабільність, внутрішні конфлікти або військові дії на території країни можуть суттєво підірвати бюджетну безпеку. Військові видатки та витрати на відновлення

інфраструктури, зруйнованої внаслідок конфліктів, збільшують дефіцит бюджету та обмежують можливості для економічного розвитку.

4. **Залежність від зовнішніх кредиторів.** Зростання зовнішнього боргу та залежність від міжнародних фінансових інституцій (МВФ, Світовий банк) може створювати додаткові загрози для бюджетної безпеки, оскільки умови надання кредитів часто впливають на бюджетну політику та економічну суверенність держави.
5. **Міжнародні санкції та торгові обмеження.** Санкції з боку міжнародної спільноти можуть мати негативний вплив на бюджетні доходи та витрати, особливо якщо вони торкаються стратегічно важливих галузей економіки. Це вимагає швидкої адаптації бюджетної політики до нових економічних умов [6].

Вплив загроз на бюджетну політику України. Бюджетна політика в Україні розробляється з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників, що безпосередньо впливають на її ефективність та реалізацію. Основними напрямками адаптації бюджетної політики є:

1. **Фіскальна консолідація.** З метою зменшення дефіциту бюджету держава часто застосовує політику скорочення витрат та підвищення податкових надходжень. Це дозволяє забезпечити фінансову стабільність, але може мати негативний вплив на соціально-економічний розвиток.
2. **Диверсифікація джерел доходів.** Для зменшення залежності від окремих джерел доходів бюджетна політика України спрямована на розширення податкової бази та стимулювання економічної активності через підтримку малого та середнього бізнесу.
3. **Оптимізація бюджетних видатків.** Одним із ключових завдань бюджетної політики є підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Це включає оптимізацію адміністративних витрат, реорганізацію державних установ та запровадження системи електронного уряду.

4. **Фінансова децентралізація.** Одним із напрямів бюджетної політики є посилення фінансової самостійності регіонів. Це передбачає розширення можливостей місцевих бюджетів, забезпечення їх фінансової стабільності та ефективності використання коштів [6].

Отже, бюджетна безпека України піддається впливу численних загроз, як внутрішніх, так і зовнішніх. Вони визначають напрямки бюджетної політики, змушуючи державу шукати нові підходи для забезпечення економічної стабільності та сталого розвитку. Адаптація до нових економічних умов, збереження фінансової стабільності та зменшення зовнішніх ризиків є головними завданнями бюджетної політики на сучасному етапі.

1.3. Показники та критерії оцінки стану бюджетної безпеки

Основними індикаторами, що характеризують стан бюджетної безпеки України, є показники, визначені в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженій Наказом Міністерства економіки України. До них належать: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), співвідношення дефіциту або профіциту державного бюджету до ВВП, відношення профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі та обсяг трансфертів із державного бюджету щодо ВВП. Порядок їх розрахунку, граничне значення та ваговий коефіцієнт відображений у таблиці 1.2.

Однак, законодавчо затверджена методика оцінки бюджетної безпеки, як складової економічної безпеки, має певні недоліки, що знижують її достовірність.

Серед основних проблем можна виділити: недостатню кількість індикаторів для оцінки рівня бюджетної безпеки, що ускладнює формування прогнозів та аналіз окремих показників. Зокрема, не враховуються індикатори, пов'язані з податковими надходженнями, такими як зміна ставок оподаткування, податкові пільги та навантаження на суб'єктів господарювання.

Крім того, перелік індикаторів сформовано на основі попередніх напрацювань українських і зарубіжних дослідників, а також рекомендацій міжнародних організацій, що потребує уточнення та адаптації до актуальних умов.

Виникає необхідність розробити ширший спектр індикаторів із визначенням їх нормативних значень, що сприятиме підвищенню точності інтегрального показника бюджетної безпеки з урахуванням як внутрішніх, так і зовнішніх чинників бюджетної політики та політичної ситуації в країні.

Таблиця 1.2

**Індикатори бюджетної безпеки за Методичними рекомендаціями щодо
розрахунку рівня економічної безпеки України**

	Найменування індикатора, одиниця виміру	Порядок розрахунку індикатора	Граничне значення, %	Ваговий коефіцієнт
1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	Дефіцит державного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн · 100	Не більше 3	0,2203
2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектора загальнодержавного управління, % до ВВП	Дефіцит сектора загальнодержавного управління, млн грн – Дефіцит зведеного бюджету, млн грн) / ВВП · 100	Не більше 5	0,2671
3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	Доходи зведеного бюджету, млн грн / ВВП, млн грн · 100	Не більше 30	0,2482
4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	Обслуговування державного боргу, млн грн + Погашення державного боргу, млн грн) / Доходи державного бюджету, млн грн · 100	Не більше 16	0,2644

Джерело: складено автором на основі [14]

Діагностика рівня економічної безпеки здійснюється на основі **Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (№1277 від 29.10.2013) [14]**. Методика передбачає комплексний аналіз індикаторів і визначає оптимальні та порогові значення, що дозволяють оцінити рівень економічної безпеки як складової національної безпеки.

Міністерство економічного розвитку та інші державні органи використовують цю методику для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки, що здійснюється щоквартально на основі офіційних даних Держстату, Мінфіну, НБУ та інших установ.

У таблиці 1.3. наведено індикатори бюджетної безпеки запропоновані науковцями обов'язкове дотримання яких на їх думку, дозволять досягти сталого розвитку, стабільності та готовності до будь-яких викликів:

Таблиця 1.3

Індикатори (показники) бюджетної безпеки

Науковці	Показники бюджетної безпеки
М.Єрмошенко	<ul style="list-style-type: none"> - видатки державного бюджету вцілому, % ВВП – не більше 20; - дефіцит державного бюджету, %ВВП – не більше 3; - рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %ВВП – не більше 40; - темп зростання державного боргу відносно темпів зростання ВВП, од. – не більше 1; - внутрішній борг, %ВВП – не більше 30; - зовнішній державний борг, % обсягу експорту – не більше 70; - зовнішній державний борг, % ВВП – не більше 25; - витрати на обслуговування і погашення зовнішнього державного боргу, % обсягу експорту – не більше 18.

Продовження таблиці 1.3

В.Сенчагов	<ul style="list-style-type: none"> - бюджетні видатки на національну оборону, %ВВП – не менше 3; - загальний обсяг внутрішнього та зовнішнього боргу на кінець
------------	--

	року, % ВВП – 60; -загальні витрати на обслуговування і погашення зовнішнього та внутрішнього державного боргу, % видатків бюджету – не більше 20.
А. Сухоруков -	збалансованість бюджету; -самостійність національної бюджетної політики; -фінансове забезпечення функцій держави; -стабільність джерел доходів бюджету; -цілісність бюджетної системи як фінансової основи єдності держави; -узгодженість поточних і стратегічних завдань.
С.Юрій, В.Федосов	-розмір бюджету; -рівень перерозподілу ВВП через бюджет; -характер та рівень дефіциту бюджету, методи його фінансування; -масштаби бюджетного фінансування; -процес бюджетотворення; -своєчасність прийняття та характер касового виконання бюджету.

Джерело: складено автором на основі [15-17]

Таким чином, методика широко застосовується як у державному управлінні, так і в наукових дослідженнях для визначення рівня економічної безпеки та вжиття заходів щодо запобігання потенційним загрозам національним інтересам.

Алгоритм розрахунку інтегрального показника економічної безпеки України складається з таких етапів [14]:

1. Формування множини індикаторів за окремими складовими економічної безпеки.
2. Визначення значень індикаторів.
3. Нормалізація індикаторів.
4. Визначення вагових коефіцієнтів.
5. Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки.

Загалом ми можемо зробити висновок що затверджені Методичні рекомендації методика є важливим інструментом для оцінки та забезпечення економічної стабільності України, а також для виявлення і нейтралізації потенційних загроз економічним інтересам держави, проте для протидії новим зовнішнім та внутрішнім загрозам слід проводити більш глибокий аналіз показників постійно оновлювати методичні рекомендації та звертати увагу на роботи науковців що в подальшому може значно підвищити ефективність боротьби з кризовими явищами..

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Структурно-динамічний аналіз індикаторів бюджетної безпеки та бюджетної політики

Бюджетна безпека є складовою фінансової безпеки держави та інформує нас про стан фінансової стійкості та платоспроможності держави що в подальшому дозволяє державним органам ефективно виконувати свої функції

Для забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості необхідне здійснення моніторингу за індикаторам бюджетної безпеки що дозволить вчасно виявляти загрози та приймати рішення для їх подальшого усунення.

Згідно Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України стан бюджетної безпеки оцінюється за наступними індикаторами:

- відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП;
- дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП; - рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет;
- Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет
- відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету

При розрахунку індикаторів безпеки ми зможемо зрозуміти те наскільки той чи інший показник бюджетної безпеки є критичним, та зрозуміти загальну ситуацію бюджетної безпеки України що склалась протягом проаналізованого періоду.

Здійснивши оцінку індикатора відношення дефіциту/профіциту державного бюджету України до ВВП таблиці 2.1. як ми бачимо у 2019 році показник мав оптимальне значення -1,96% при граничному значенні 3%.

Аналізуючи наступні роки ми бачимо значний дефіцит державного бюджету у 2020-2021рр. -5,18% та -3,63% відповідно, дані показники є незадовільними та можуть бути спричинені пандемією COVID-19 що розпочалась у 2020р. та продовжувалась у 2021р..

Під час повномасштабного вторгнення, а саме протягом 2022-2023 років показник мав різкий негативний зріст що значно перевищує граничне значення,

а саме -17,62 у 2022р. та -20,39 у 2023р. дані показники означають що державний бюджет має значний дефіцит у відношенні до ВВП.

Таблиця 2.1

**Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету України до ВВП,
% в 2019-2023рр,**

Рік	Дефіцит державного бюджету, млн грн	ВВП, млн грн	Показник, %	Стан індикатора
2019	- 78049,5	3974564	-1,96	Оптимальний
2020	-217096,1	4194102	-5,18	Незадовільний
2021	-197937,4	5459574	-3,63	Незадовільний
2022	-914701,7	5191028	-17,62	Незадовільний
2023	-1333110,7	6537825	-20,39	Незадовільний

Джерело: складено автором на основі [18-20].

Бюджетний дефіцит це без сумнівів критичне явище для економіки будь-якої країни який посилює вплив різноманітних загроз на економіку держави та її стабільність.

Загалом проаналізувавши відношення дефіциту/профіциту державного бюджету України до ВВП ми бачимо що показники протягом досліджуваного періоду мали від'ємне значення що свідчить про дефіцит бюджету.

Проаналізовані значення мають певні коливання що можна побачити на рисунку 2.1, загалом це викликано зовнішніми викликами про які ми вказували

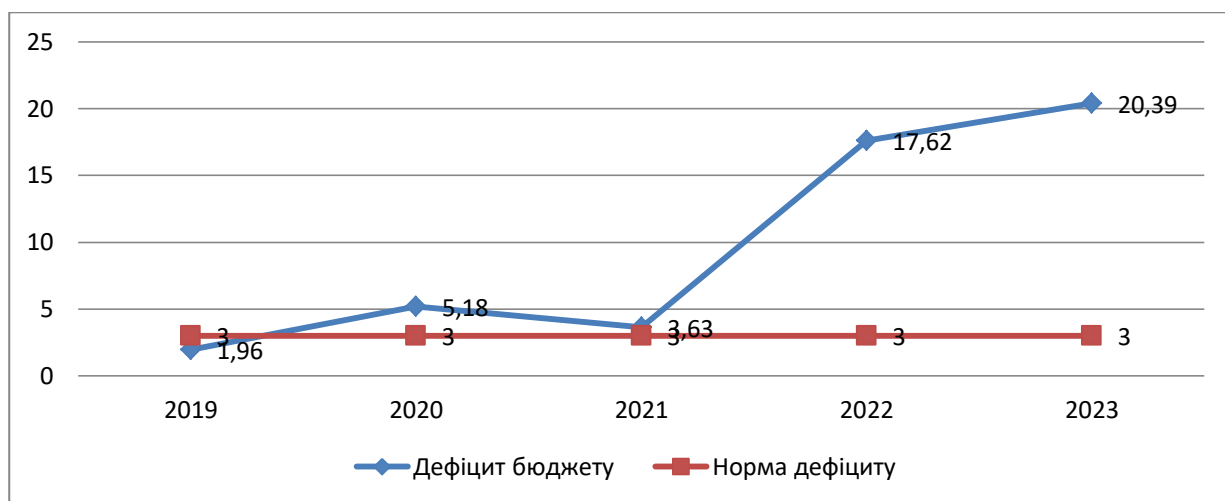

Рис. 2.1. Динаміка індикатора рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет України за 2019-2023 рр., %

Джерело: складено автором на основі таблиці 2.1

вище, а саме: COVID-19 у 2020-2021рр. та повномасштабне вторгнення РФ у 2022-2023рр. що й збільшило дефіцит бюджету та необхідність держави у залученні додаткових коштів.

Перейдемо до розгляду іншого індикатора, а саме індикатора частки дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП України.

Оптимальне даного індикатору повинне дорівнювати нулю, а його перевищення у - 3% сигналізує про критичний стан.

Проаналізувавши даний індикатор таблиці 2.2, ми спостерігаємо що у 2019р. його показник був оптимальним та дорівнював -0,005%, в період пандемії 2020-2021рр індикатор мав задовільні показники та дорівнював - 0,31% та 0,09% відповідно, а в роки вторгнення 2022-2023рр. частка дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління була в незадовільному стані та перевищувала 3% та дорівнювала 8,38% у 2022, та 15,94% у 2023р.

Таблиця 2.2

Частка дефіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП України у 2019–2023 рр.

Роки	Дефіцит сектору загальнодержавного управління, млн грн	Дефіцит зведеного бюджету, млн грн.	ВВП, млн грн	Показник, %	Стан індикатора
2019	-84515,9	-84316,4	3974564	-0,005	Оптимальний
2020	-237062,0	-223944,3	4194102	-0,31	Задовільний
2021	-181 925,90	-186908,3	5459574	0,09	Задовільний
2022	-409 993,40	-844827,9	5191028	8,38	Незадовільний
2023	-285 828,60	-1327700,7	6537825	15,94	Незадовільний

Джерело: складено автором на основі [18-20]

Наступний індикатор рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет таблиця 2.3 відповідає за перерозподіл фінансових ресурсів через систему державних фінансів та сигналізує про рівень централізації фінансової системи держави.

Таблиця 2.3

Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет у 2019–2023 рр.

Роки	Доходи зведеного бюджету, млн грн	ВВП, млн грн	Показник, %	Стан індикатора
2019	1289779,8	3974564	32,45	Незадовільний
2020	1376661,6	4194102	32,82	Незадовільний
2021	1662242,7	5459574	30,45	Оптимальний
2022	2196273,3	5191028	42,31	Критичний
2023	3104306,6	6537825	47,48	Критичний

Джерело: складено автором на основі [18-20]

Проаналізувавши даний показник протягом досліджуваного періоду ми бачимо що у 2019-2021рр. даний показник мав незадовільний та оптимальний стан індикатора все через те що він був наближений до його граничного значення у 33%, а саме у 2019р – 32,45%, 2020 – 32,82%, 2021р. 30,45%. Проте через обставини 2022-2023рр. ми бачимо що показник досяг критичного стану та значно перевищив його граничне значення у 2022 р. - 42,31% та 2023 р. – 47,48%.

Результати цього показника свідчать про наявність негативних явищ в економіці України, а саме зростання тінізації, скорочення інвестицій в економіку, зниження ділової активності та платоспроможності підприємств, що в цілому призводить до зниження ефективності економіки України.

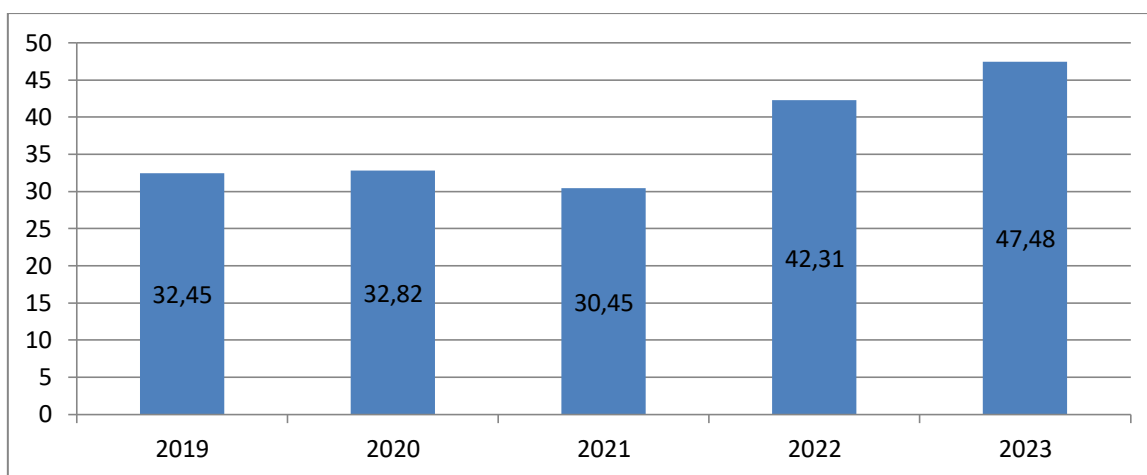

Рис. 2.2. Динаміка індикатора рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет України, %

Джерело: складено автором на основі таблиці 2.3

Розглянувши останній індикатор таблиця 2.4 відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету протягом 2019-2023рр., ми бачимо що даний індикатор несе найбільшу загрозу для економічної безпеки України.

Таблиця 2.4

Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету України в 2019–2023 рр.

Роки	Обслуговування державного боргу, млн грн	Погашення державного боргу, млн грн	Доходи державного бюджету, млн грн.	Показник, %	Стан індикатора
2019	119,25	345,22	99,83	46,50	Критичний
2020	141,48	282,14	107,60	39,40	Критичний
2021	150,10	385,50	129,68	41,30	Критичний
2022	52,05	49,12	178,74	56,60	Критичний
2023	63,86	119,56	267,20	68,65	Критичний

Джерело: складено автором на основі [18-19]

При нормативному значенні у 6% та критичному значенні 16% протягом проаналізованого періоду даний індикатор мав значні відхилення, а саме: у 2019 р. він дорівнював - 46,50%, у 2020 р. ми бачимо позитивну тенденцію до його зниження - 39,40%, у 2021 р. зростання до - 41,30%, у 2022-2023 після початку повномасштабного вторгнення показники зросли до 56,50% у 2022р. та 68,65% у 2023р. .

Така ситуація є критичною та свідчить про велику частку зобов'язань у доходах бюджету, а зростання обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету у 2022-2023рр. є очікуваним виходячи з початку складної ситуації повномасштабного вторгнення та необхідності залучення зовнішніх позик для нормального виконання функцій держави.

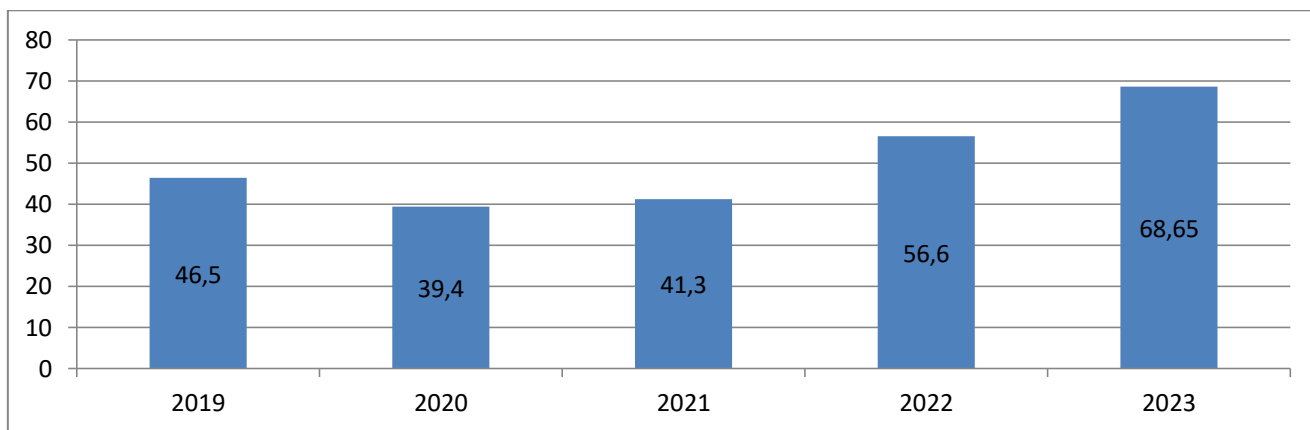

Рис. 2.3. Динаміка індикатора відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету України, %

Джерело: складено автором на основі таблиці 2.4

Загалом виходячи з проаналізованих нами вище індикаторів бюджетної безпеки, ми бачимо що до початку всесвітньої пандемії COVID-19 в особливості показники за 2019р. Мали оптимальне значення та свідчили про покращення економічної політики держави та її стабільності проте після початку пандемії 2020-2021рр. стан показників став незавдоільним та хоч і мінімально та перевищував граничні значення індикаторів.

Після початку повномасштабного вторгнення ситуація стала вкрай критичною показники сигналізують про значне перевищення граничних значень та вкрай негативну ситуацію що потребує негайних рішень від держави для стабілізації економіки України.

Отже, виходячи з проведеного нами дослідження, а також аналізу індикаторів бюджетної безпеки ми можемо зробити висновок що бюджетна безпека України на даний момент знаходиться критичному стані оскільки вона не може самостійно фінансувати необхідні потреби, в повній мірі забезпечувати усі соціальні та економічні галузі, та через початок повномасштабного вторгнення є залежною від позик та допомоги інших держав, що необхідні для стимулювання економіки, фінансування обороноздатності, також слід розуміти що така політика є вимушеною через напад агресора, оскільки до початку

повномасштабного вторгнення ми бачили що політика України була направлена на стабілізацію економіки та її безпеки про що свідчать індикатори безпеки.

2.2. Аналіз чинників що впливають на бюджетну безпеку та бюджетну політику

Аналіз економічного розвитку та соціально-економічної ситуації нашої держави за останні десятиліття вказує на наявність численних проблем як у сфері економічних відносин, так і в соціальній площині. Фактичні прояви неконтрольованих кризових явищ в економічній системі, негативні відхилення економічних показників від їх критичних меж і невирішені соціальні питання свідчать про застарілість і недостатню актуальність теоретичних засад економічної науки.

Сучасний політичний курс України на підтримку соціальної сфери потребує суттєвих змін і ширшого використання економічних важелів, які застосовують державні виконавчі органи при виконанні контролюючих та регулюючих функцій держави через державний бюджет.

Серйозною проблемою у створенні та виконанні державного бюджету, з урахуванням особливостей нашої країни, є зростаючий вплив глобалізації на українську економіку. Наша фінансова система все більше піддається впливу несприятливих зовнішніх факторів, а масштаби інтеграції світових тенденцій в українську економіку постійно зростають. Це підкреслює потребу у більш детальному бюджетному плануванні, впровадженні сучасних економічних методів та забезпеченні бюджетної безпеки країни.

Головне завдання полягає в пристосуванні бюджету України до сучасних умов та темпу світової економіки в умовах високого рівня нестабільності. Пріоритетні завдання у сфері бюджетної безпеки включають підтримку стабільності бюджетної системи, забезпечення купівельної спроможності

національної валюти, захист інтересів громадян, стимулювання малого та середнього бізнесу, а також залучення інвестицій на фінансовому ринку.

В сучасних умовах для вирішення цих проблем застосовуються середньострокове фінансове планування, прогнозування бюджетних показників, розрахунок точних економічних показників, на основі яких формуються реалістичні прогнози.

Одним із ключових етапів забезпечення бюджетної безпеки є створення надійних фінансових резервів на випадок непередбачених обставин чи витрат. Цей процес включає аналіз виконання державного бюджету за рік, враховуючи економічний розвиток, оцінку наявних та потенційних загроз або ризиків на регіональному, національному та глобальному рівнях.

Важливим індикатором бюджетної безпеки та ефективності бюджету є наявність і обсяг його дефіциту чи профіциту, оскільки ці показники характеризують здатність держави та уряду ефективно розпоряджатися бюджетними коштами та робити прогнози. Фіскальну безпеку можна оцінювати в оберненій пропорції до величини бюджетного дефіциту.

Бюджет є основним інструментом держави для забезпечення соціальних потреб населення, належного рівня оборони, стабільності та конкурентоздатності національної економіки. Важливо приділяти значну увагу розвитку нових технологій, зберіганню та передачі інформації, прискоренню науково-технічного прогресу та оновленню матеріально-технічної бази, що сприятиме зростанню зайнятості та зменшенню рівня безробіття.

Для досягнення реальної бюджетної безпеки необхідно визначити пріоритетні аспекти, які потребують вдосконалення та уточнення під час формування і виконання державного бюджету.

Аналіз рівня забезпечення бюджетної безпеки в Україні показує наявність постійного дефіциту державного бюджету протягом останніх десяти років, що свідчить про недосконалість процесів планування та прогнозування бюджету.

Дефіцит бюджету демонструє негативну тенденцію, коли державні витрати перевищують доходи через слабкий економічний розвиток, тіньовий

ринок праці, зростання безробіття, а останнім часом через пандемію COVID-19 та бойові дії на сході.

У фінансовій діяльності ефективне планування бюджету є важливим кроком до успіху, незалежно від того, йдеться про бюджет малого бізнесу чи цілої країни. Однак ефективність складання та виконання бюджету залежить від функціонування всіх секторів.

Сьогодні бюджетна політика та бюджетна система є важливими важелями впливу на економічний розвиток країни, які можна використовувати для врегулювання кризових процесів.

Для розробки та впровадження дієвих заходів щодо забезпечення належного рівня бюджетної безпеки необхідно дослідити фактори, що впливають на її розвиток, поточні та можливі загрози, а також показники, які відображають стан бюджетного процесу.

Бюджетну безпеку як частину фінансової стабільності слід розглядати як процес забезпечення платоспроможності держави, збалансованості доходів і витрат, а також контролю за цільовим використанням бюджетних коштів.

На даному етапі головними завданнями бюджетної безпеки України є забезпечення збалансованого та раціонального розподілу бюджетних ресурсів для стимулювання економічного розвитку, підтримки соціальної сфери, залучення іноземних інвестицій у розвиток промисловості та науки.

На сучасному етапі розвитку України пріоритетом є розробка та впровадження ефективного механізму бюджетної безпеки, що забезпечить економічний розвиток, суверенітет, фінансову незалежність та гідний рівень підтримки населення.

Виконання державою своїх функцій неможливе без належного фінансування кожної галузі, що забезпечить обороноздатність, розвиток техніки, виробництво озброєння, науково-технічні процеси, а також стимулювання економіки на міжнародній арені. Державний бюджет безпосередньо впливає на функціонування всіх сфер діяльності держави, а тому ефективність фіскальної політики прямо впливає на добробут країни.

Недоліки в системі бюджетної безпеки значно перевищують переваги, і вирішення цих проблем може бути досягнуто такими заходами:

- посилення контролю за своєчасним прийняттям бюджету та дотриманням умов бюджетного процесу;
- удосконалення системи контролю за цільовим використанням державних коштів;
- диверсифікація економіки для збільшення податкових надходжень;
- розвиток нових технологій, прискорення науково-технічного прогресу, оновлення матеріально-технічної бази, що сприятиме зайнятості;
- оптимізація структури державних видатків через часткове делегування.

Аналізуючи ці дані, можна зробити висновок, що на бюджетну безпеку впливають різні фактори, серед яких виділяються організаційно-правові та фінансово-економічні. Розглянемо кожен групу детальніше.

До організаційно-правових факторів належать:

- чинна законодавча база, професіоналізм у складанні бюджету, рівень деталізації та прозорості бюджету;
- рівень організації обліку виконання бюджету та кошторис витрат бюджетних установ;
- своєчасність прийняття рішень у сфері бюджетного та податкового регулювання;
- характер виконання касового бюджету;
- узгодженість фінансових інтересів різних груп населення.

У фінансово-економічному аспекті важливими є:

- обсяг бюджету та його збалансованість;
- масштаби бюджетного фінансування;
- наявність бюджетних резервів;
- кількість податкових пільг, що впливають на формування доходів бюджету;
- затримка платежів до державного та місцевих бюджетів.

Дослідження дефіциту Державного бюджету України залишається важливою темою, адже дозволяє виявити як позитивні, так і негативні чинники в національній економіці, а також контролювати доходи та витрати бюджету.

Завдяки аналізу доходів та видатків державного бюджету ми можемо розрахувати його дефіцит протягом досліджуваних років, а саме 2018-2023рр. Проаналізувавши динаміку Державного бюджету України за 2018-2023 роки, що відображено у таблиці 2.5 можна стверджувати, що в Україні спостерігається хронічний дефіцит Державного бюджету. Адже, протягом 2018-2023 років видаткова частина бюджету перевищувала дохідну.

Таблиця 2.5

Динаміка державного бюджету України за 2018-2023 рр.

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Сальдо (дефіцит бюджету)	
	Млн. грн	% ВВП	Млн. грн	% ВВП	Млн. грн	% ВВП	Млн. грн	% ВВП
2018	928108,3	26.08	985842,0	27.70	1514,3	0.04	-59247,9	-1.66%
2019	998278,9	25.12	1072891,5	26.99	3437,0	0.09	-78049,5	-1.96%
2020	1076016,7	25.66	1288016,7	30.71	5096,1	0.12	-217096,1	-5.18%
2021	1296852,9	23.75	1490258,9	27.30	4531,4	0.08	-197937,4	-3.63%
2022	1787395,6	34.43	2705423,3	52.12	-3326,0	-0.06	-914701,7	-17.62%
2023	2671998,0	40.87	4014418,1	61.40	-9309,5	-0.14	-1333110,7	-20.39%

Джерело: складено автором на основі [27]

Розглянемо статті видатків Зведеного бюджету України протягом 2021-2023рр. в таблиці 2.6 за функціональною класифікацією. Загалом аналізуючи дану таблицю ми бачимо що 2022 р. має значне зниження темпів приросту в багатьох позиціях, все це сталось через повномасштабне вторгнення яке значно вплинуло на економіку України та змусило органи влади переглянути видатки

бюджету та спрямувати їх на оборону у 2021р. - 127527,3 у 2022р. - 1142872,4 у 2023р. - 2097620,5 також були збільшені видатки на Громадський порядок, безпеку, судову владу, охорону здоров'я та соціальний захист та соціальне забезпечення.

Таблиця 2.6

Динаміка видатків Зведеного бюджету України (функціональна класифікація) протягом 2021-2023рр. млн. грн.

Напрями видатків	Роки			Абсолютний приріст		Темп приросту	
	2021	2022	2023	2021-2022	2022-2023	2021-2022	2022-2023
Загальнодержавні функції	252605,9	248468,2	349142,7	-4137,7	100674,5	-1,64	40,52
Оборона	127527,3	1142872,4	2097620,5	1015345,1	954748,1	796,18	83,54
Громадський порядок, безпека, судова влада	176149,3	454431,5	591431,9	278282,2	137000,4	157,98	30,15
Економічна діяльність	293350,1	156434,3	247291,3	-136915,8	90857	-46,67	58,08
Охорона навколишнього середовища	10620,6	5226,7	6395,9	-5393,9	1169,2	-50,79	22,37
Житлово-комунальне господарство	56894,5	41160,1	70397,8	-15734,4	29237,7	-27,66	71,03
Охорона здоров'я	203610,4	215275,9	217419,5	11665,5	2143,6	5,73	1,00
Духовний та фізичний розвиток	43358,4	33636	38471,1	-9722,4	4835,1	-22,42	14,37
Освіта	312914,6	290758,5	308638,9	-22156,1	17880,4	-7,08	6,15
Соціальний захист та соціальне забезпечення	367346,6	455186,2	514130,7	87839,6	58944,5	23,91	12,95
Міжбюджетні трансфери	-	49,6	-	49,6	0	0,00	0,00

Джерело: складено автором на основі [29]

Як відображено на рисунку 2.4, пріоритетним напрямом видатків державного бюджету України у 2023 році залишається обороноздатність нашої країни, що зумовлює значне зростання залучення боргових коштів, як наслідок зростання боргової безпеки.

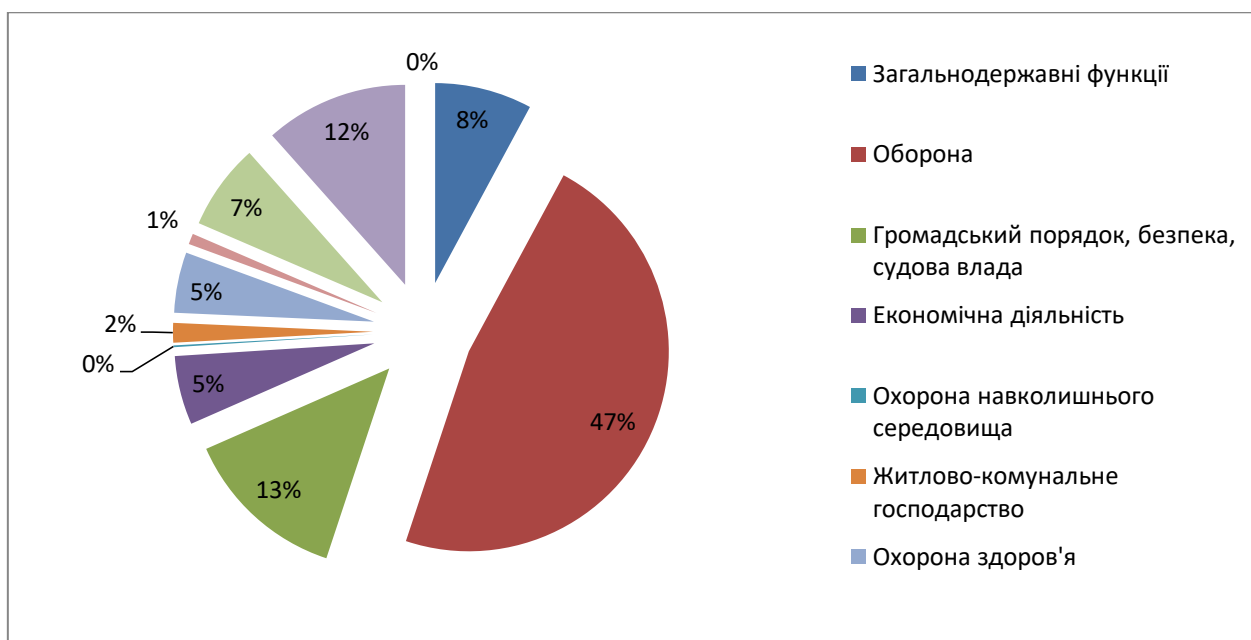

Рис. 2.4. Структура видатків Зведеного бюджету України (функціональна класифікація) у 2023 році, %

Джерело: складено автором на основі [29]

Аналізуючи видатки Зведеного бюджету України за досліджуваний період за економічною класифікацією, варто вказати на значне зростання капітальних видатків у 2022-2023 роках, зумовлене значним збільшенням видатків на оборонну галузь. Це зростання відбувається, шляхом збільшення державмовлення війлькового обладнання, техніки у оборонно-промисловому комплексі (ОПК).

Поточні видатки Зведеного бюджету забезпечуються, переважно за рахунок грантових надходжень партнерів України. Хоча, також варто вказати на значне зростання видатків у 2022 році на оплату праці, але саме в оборонному напрямку.

У 2023 році, на видатки на оплату праці також вплинуло підвищення мінімальних заробітних плати з 7100 до 8000 грн, що зумовило значний приріст видатків у свій бюджетній сфері на оплату праці, яка складає більше 50 % у поточних видатках Державного та місцевих бюджетів.

Таблиця 2.7

**Динаміка видатків Зведеного бюджету України (економічна класифікація)
протягом 2021-2023 рр. млн. грн.**

Напрями видатків	Роки			Абсолютний приріст		Темп приросту	
	2021	2022	2023				
	млн. грн.	млн. грн.	млн. грн.	2021-2022	2022-2023	2021- 2022	2022- 2023
Поточні видатки	1637522,2	2913358,5	4129043,2	1275836,3	1215684,7	77,91	41,73
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	516124,9	1239943,3	1479156,1	723818,4	239212,8	140,24	19,29
Використання товарів та послуг	474136,4	845091,1	1664622,4	370954,7	819531,3	78,24	96,98
Обслуговування боргових зобов'язань	154987,5	162115,2	253913,9	7127,7	91798,7	4,60	56,63
Поточні трансферти	117842,4	131289	158809	13446,6	27520	11,41	20,96
Соціальне забезпечення	354950,6	520401,7	551083	165451,1	30681,3	46,61	5,90
Інші поточні видатки	19480,4	14518,2	21458,8	-4962,2	6940,6	-25,47	47,81
Капітальні видатки	206855,5	130140,7	311897	-76714,8	181756,3	-37,09	139,66
Придбання основного капіталу	97764	78518,5	175102,9	-19245,5	96584,4	-19,69	123,01
Капітальні трансферти	109091,5	51622,1	136794,1	-57469,4	85172	-52,68	164,99

Джерело: складено автором на основі [29]

Як ми бачимо виходячи з рисунку 2.6. як внутрішній так і зовнішній борг у розрізі 2019-2023рр. має значне зростання, у в 2019 р. відбулось незначне зменшення в порівнянні з 2018р. проте надалі як ми бачимо значний зріст. До прикладу зріст боргу у 2020 спричинений COVID-19, значний зріст у 2022-2023р. початком повномасштабного вторгнення та залученням коштів партнерів на подальшу оборону та стабілізацію ситуації.

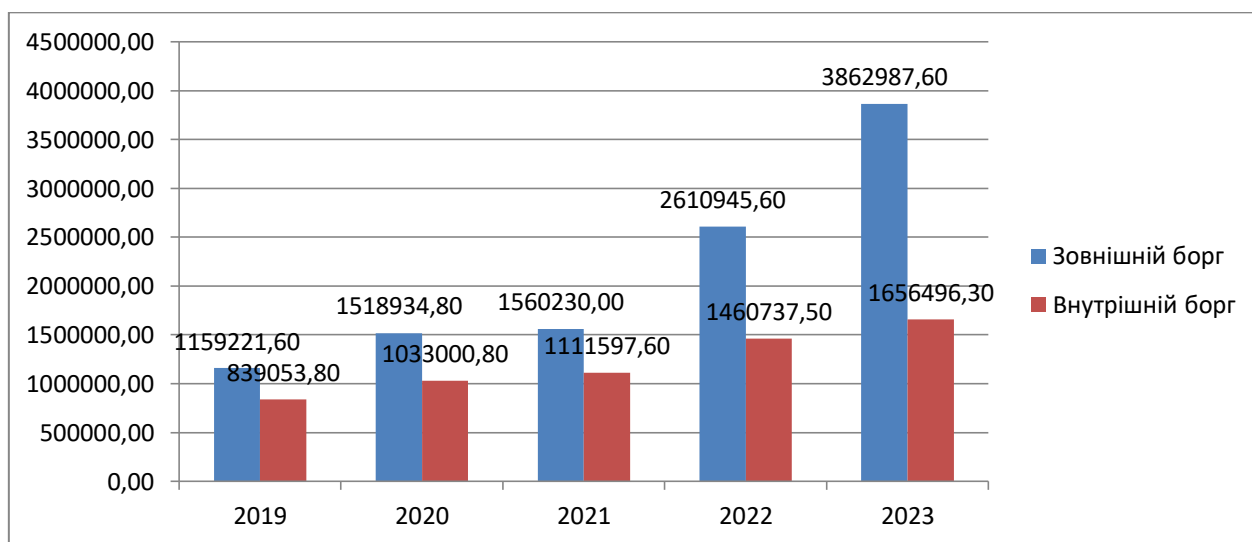

Рис. 2.6 Динаміка внутрішнього і зовнішнього державного боргу України у 2019-2023рр., млн. грн.

Джерело: складено автором на основі [30]

Таким чином, саме тому наслідком бюджетного дефіциту є збільшення зовнішнього та внутрішнього боргів що в свою чергу є негативним явищем для економіки проте є вимушеним у політично-економічній ситуації України.

2.3. Оцінка механізму забезпечення бюджетної безпеки України та реалізації ефективної бюджетної політики

Бюджетна безпека є невід'ємною частиною економічної безпеки країни, яка відображає здатність держави забезпечувати стабільність бюджетної системи, фінансову стійкість та виконання своїх соціально-економічних зобов'язань. Важливим елементом забезпечення бюджетної безпеки є надійний

механізм управління державними фінансами, що включає комплекс інструментів, заходів та методів бюджетної політики.

У цьому розділі ми провели оцінку механізму забезпечення бюджетної безпеки України та реалізації ефективної бюджетної політики, з акцентом на сильні та слабкі сторони наявних підходів.

Механізм забезпечення бюджетної безпеки складається з таких основних елементів:

Фіскальна політика — формування бюджетних доходів через оподаткування та інші надходження, управління бюджетними витратами, підтримка збалансованого бюджету.

Податкове регулювання — визначення оптимального податкового навантаження для стимулювання економічного розвитку та забезпечення надходжень до бюджету.

Контроль за виконанням бюджету — ефективний фінансовий контроль за використанням бюджетних коштів, оцінка виконання бюджету та звітність.

Управління державним боргом — забезпечення стійкого рівня державного боргу та його обслуговування, оптимізація боргового навантаження.

Фінансова децентралізація — підвищення фінансової автономії місцевих бюджетів, зниження залежності від центрального бюджету.

Механізми забезпечення бюджетної безпеки в Україні

В Україні для забезпечення бюджетної безпеки використовуються різні механізми, серед яких:

Державний бюджет та місцеві бюджети, що є основними інструментами акумулювання та розподілу фінансових ресурсів.

Резервні фонди, що забезпечують фінансову стійкість у разі виникнення непередбачених ситуацій.

Антикризові заходи, такі як реструктуризація боргу, зменшення бюджетного дефіциту, скорочення витрат на державний апарат.

Для оцінки ефективності механізму забезпечення бюджетної безпеки варто проаналізувати структуру податкових надходжень та бюджетних витрат.

У цьому розділі доцільно ми розглянемо таблицю з розподілом податкових та неподаткових надходжень за 2020-2023 рр., що динаміку змін у структурі надходжень (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Динаміка змін у структурі надходжень до Зведеного бюджету України
за 2020-2023рр.**

Роки	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Усього	1076016,7	1296852,9	1787395,6	2671998,0
Податкові надходження	851115,6	1107090,9	949764,4	1203544,1
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості	225976,3	285307,0	265477,1	350781,9
Податок на доходи фізичних осіб	117281,3	137555,2	148427,3	206944,8
Податок на прибуток підприємств	108695,0	147751,7	117049,9	143837,1
Рентная плата та плата за використання інших природних ресурсів	52475,7	80749,4	85365,0	60327,7
Внутрішні податки на товари та послуги	538896,2	698940,4	569353,8	748143,9
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	80449,3	82858,4	60699,1	92583,9
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	57846,9	79592,8	41653,8	74762,7
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	126486,6	155774,8	213948,0	214639,3
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	274113,5	380714,4	253053,0	366158,0
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	30460,5	38177,2	26246,0	40559,4
Інші податки та збори	3306,2	3916,5	3322,4	3731,1
Неподаткові надходження	212946,9	175358,0	346327,7	991601,7
Доходи від власності та підприємницької діяльності	119155,9	56021,9	87172,4	123912,4

Продовження таблиці 2.8

Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	9772,0	12975,5	8166,1	14257,6
Інші неподаткові надходження	15038,2	17994,9	16147,0	41025,8
Власні надходження бюджетних установ	68980,8	88365,7	234842,3	812405,9
Доходи від операцій з капіталом	79,4	328,7	611,0	100,3
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1029,7	1289,9	481090,7	433404,5
Цільові фонди	187,1	209,4	136,2	432,1
Офіційні трансферти	10658,0	12576,1	9465,6	42915,3

Джерело: складено автором на основі [28]

Управління державним боргом є одним із ключових елементів забезпечення бюджетної безпеки. Важливо проаналізувати обсяги державного боргу, його структуру та ефективність обслуговування. Рекомендується додати таблицю, що відображає динаміку державного боргу та його частку у ВВП за останні роки.

Дефіцит бюджету є одним із показників бюджетної безпеки, що потребує постійного моніторингу. Для кращої наочності можна додати графік динаміки дефіциту бюджету за останні 10 років, що дозволить візуалізувати тенденції в управлінні дефіцитом.

Основними проблемами, з якими стикається Україна в контексті реалізації ефективної бюджетної політики, є:

- Високий рівень тіньової економіки, що зменшує надходження до бюджету.
- Політична нестабільність, яка ускладнює впровадження довгострокових реформ.
- Залежність від зовнішніх запозичень, що збільшує боргове навантаження та обмежує можливості для економічного розвитку.

Нецільове використання бюджетних коштів та корупційні ризики.

Для реалізації ефективної бюджетної політики необхідно:

- Оптимізувати бюджетні витрати, скоротивши неефективні витрати та збільшивши інвестиції в інфраструктуру.
- Покращити податкове адміністрування, знизивши рівень податкової ухиляння та спростивши процедури сплати податків.
- Забезпечити прозорість бюджетного процесу через впровадження електронного уряду та відкритого доступу до бюджетної інформації.
- Підтримати фінансову децентралізацію, збільшуючи фінансову автономію місцевих бюджетів.
- Реалізація ефективної бюджетної політики в умовах економічної кризи потребує застосування антикризових заходів, таких як:
- Реструктуризація державного боргу для зменшення навантаження на бюджет.
- Збільшення резервів та створення стабілізаційних фондів для захисту бюджету від зовнішніх шоків.
- Фіскальна консолідація, спрямована на зниження дефіциту бюджету через скорочення витрат та збільшення доходів.
- Залучення фінансування від міжнародних фінансових інституцій, таких як Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк, є важливим інструментом для підвищення бюджетної безпеки. Важливо оцінити роль цих організацій у формуванні та реалізації бюджетної політики в Україні.

Оцінка механізму забезпечення бюджетної безпеки в Україні показує, що державі необхідно вдосконалювати управління бюджетними ресурсами, оптимізувати податкову політику та зменшувати дефіцит бюджету.

Впровадження прозорих процедур бюджетного процесу, фінансова децентралізація та підтримка міжнародних партнерів є важливими кроками для досягнення фінансової стабільності та підвищення рівня бюджетної безпеки.

Реалізація ефективної бюджетної політики можлива лише за умови адаптації до сучасних викликів та використання найкращих практик бюджетного управління.

Бюджетна безпека є складовою фінансової безпеки і визначається як стан, коли держава здатна забезпечити свою платоспроможність шляхом балансу доходів і видатків державного та місцевих бюджетів, а також ефективного використання бюджетних коштів. Вона спрямована на реалізацію державної політики, орієнтованої на підтримку економічних інтересів країни, забезпечення сталого економічного зростання, підтримку національних виробників та стимулювання розвитку наукоємних галузей економіки, а також на проведення соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя населення.

Бюджетна безпека є індикатором ефективності бюджетної політики держави та організації бюджетного процесу. З економічної точки зору, вона відображає здатність держави виконувати свої функції через бюджет та задовольняти потреби платників податків і отримувачів бюджетних коштів. Забезпечення бюджетної безпеки є ключовим завданням при реалізації стратегічних соціально-економічних пріоритетів країни.

Для забезпечення бюджетної безпеки держава повинна враховувати об'єктивні економічні закони, попередній досвід фінансового розвитку, досвід інших країн, а також особливості внутрішнього та міжнародного становища. Важливим є також комплексний підхід до розробки та реалізації заходів бюджетної політики та політики у сфері фінансів.

Діяльність держави у сфері бюджету визначає напрямки та завдання бюджетної політики, яка формується в умовах реального економічного середовища. Ефективність бюджетної безпеки залежить від успішного управління бюджетними ресурсами.

Бюджетна безпека також залежить від фінансової стабільності держави, яка забезпечує можливість виконання державних функцій, включаючи

управління, фінансування науки, освіти, охорони здоров'я, національної безпеки, реалізацію інвестиційної та екологічної політики.

Залежно від періоду і характеру завдань, управління бюджетною безпекою здійснюється через бюджетну стратегію та бюджетну тактику. Бюджетна стратегія - це система дій держави, спрямована на досягнення довгострокових цілей бюджетної політики, яка корелюється з економічною та іншими стратегіями держави.

Традиційно, бюджетний процес включає складання, розгляд, затвердження та виконання бюджетів, а також складання та затвердження звітів про їх виконання. Цей процес складається з певних етапів, визначених законодавством України, зокрема складання Бюджетної декларації, складання проектів бюджетів, розгляд і прийняття законів про бюджети, їх виконання, внесення змін та підготовка звітів про виконання.

В Україні прийняття державного бюджету ускладнене низкою інституційних чинників, таких як політична нестабільність та лобіювання інтересів різних груп. Законодавством передбачено, що Кабінет Міністрів має подати проект бюджету до 15 вересня, а Верховна Рада – прийняти його до 1 грудня. Проте парламент України не завжди дотримується процесуальних вимог щодо прийняття закону «Про державний бюджет» що в подальшому ускладнює реалізацію бюджетної політики і в подальшому нормального функціонування бюджетної системи України (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Відповідність прийняття Верховною Радою України Законів України «Про державний бюджет» законодавчо встановленим термінам

	Дата прийняття	Назва закону
1	14.11.2019	Закон України «Про державний бюджет України на 2020 рік»
2	15.12.2020	Закон України «Про державний бюджет України на 2021 рік»
3	02.12.2021	Закон України «Про державний бюджет України на 2022 рік»

Продовження таблиці 2.9

4	03.11.2022	Закон України «Про державний бюджет України на 2023 рік»
5	09.11.2023	Закон України «Про державний бюджет України на 2024 рік»
6	19.11.2024	Закон України «Про державний бюджет України на 2025 рік»

Джерело: складено автором на основі [18]

Проаналізувавши основні макроекономічні показники (табл. 2.10) за 2019-2023рр. ми бачимо найбільші коливання показників у 2020 - 2022рр.. Проаналізувавши 2020р. та переглянувши інформацію Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2020р. ми бачимо що зв'язку з кризовими явищами на світову та українську економіку, в особливості пандемією COVID-19, Кабінет Міністрів України ухвалив постанову від 29 березня 2020 року № 253, що внесла зміни до постанови від 15 травня 2019 року № 555.

Таблиця 2.10

Основні макроекономічні показники у 2019 - 2023 роках

Показники	2019	2020	2021	2022	2023
	Факт				
Номинальний ВВП, млрд гривень	3 977,2	4 222,0	5 450,8	5 239,1	6 279,3
ВВП реальний, темп зростання, відсотків	3.2	-3.8	3.4	-29.1	2.8
Темпи приросту споживчих цін, відсотків, грудень до грудня попереднього року	4,1	5,0	10,0	26,6	28.0
Темпи приросту цін виробників, відсотків, грудень до грудня попереднього року	-7,4	14,5	62,2	38,2	32.2
Середньомісячна заробітна плата, грн	10497	11591	14014	14847	17442

Продовження таблиці 2.10

Зміна реальної заробітної плати, відсотків	9.8	7.4	10.5	-11.9	1.4
Зміна експорту товарів та послуг, у відсотках до попереднього року	7.4	-4.5	34.3	-29.4	89,2
Зміна імпорту товарів та послуг, у відсотках до попереднього року	7.8	-17.1	33.4	-1.1	107,1
Припущення прогнозу: Обмінний курс, гривень до долара США (середній)	25.8	27.0	27.3	32.3	36,6

Джерело: складено автором на основі [31]

Показники оновленого макропрогнозу враховувалися під час коригування державного бюджету на 2020 рік. Незважаючи на низькі очікування на початку пандемії, українській економіці вдалося уникнути більш значних втрат, ніж передбачалось раніше.

Згідно з оцінкою Мінекономіки реальний ВВП за 2020 рік скоротився на -3,8% відсотка, економіка продемонструвала стійкість до впливу зовнішніх факторів. Хоча фактичний курс гривні до долара США хоч і мав незначне зниження за підсумками року з 25.8 у 2019р. до 27.0 у 2020р. проте виявився більш міцним, ніж було очікувалось.

Також слід приділити кризовій ситуації макроекономічних показників у 2022р. після початку повномасштабного вторгнення у зв'язку з чим до закону «Про державний бюджет України на 2022 рік» протягом року було внесено 14 змін серед яких:

- 23 лютого було виділено 26,5 млрд грн на посилення обороноздатності країни.
- 15 березня Міністерству оборони спрямовано додаткові кошти на модернізацію озброєння.
- 21 квітня до резервного фонду додано 200 млрд грн для підтримки Збройних Сил України та інших структур, залучених до захисту країни.

- 31 травня збільшено видатки на 247,8 млрд грн для сектору безпеки й оборони, а також на соціальну підтримку населення в межах програм Мінсоцполітики та Мінекономіки.
- 9 липня спрямовано 73,8 млрд грн на пенсійні виплати та допомогу переселенцям, а також створено програму підтримки аграріїв у розмірі 1,5 млрд грн.
- 29 липня виділено 187,1 млрд грн для стабілізації енергетичної галузі та 14 млрд грн на розвиток громад.
- 15 серпня збільшено фінансування сектору оборони на 270,2 млрд грн.
- 30 серпня на придбання природного газу для опалювального сезону виділено 12,7 млрд грн.
- 18 жовтня збільшено видатки для сектору національної безпеки на 386,9 млрд грн.

Ці заходи свідчать про мобілізацію бюджетних ресурсів для підтримки національної безпеки, стабілізації соціальної сфери та енергетичної незалежності.

Загалом виходячи з проаналізованих показників огляду на зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», схвалені Верховною Радою протягом 2022 року, доходи державного бюджету становили 1553 млрд грн, а видатки досягли 3037 млрд грн. Повернення кредитів становило 10,3 млрд грн, а надання кредитів – 23,5 млрд грн. В умовах воєнного стану та зростаючої потреби у фінансових ресурсах уряд був змушений допустити безпрецедентне збільшення дефіциту державного бюджету, який досяг 1497,2 млрд грн, з яких 1399,5 млрд грн припадали на загальний фонд. [31]

Наступний 2023р. характеризується стабілізацією ситуації після початку повномасштабного вторгнення зростанням реального ВВП до 2.8% мали покращення і інші показники, гривня девальвувала до 36,6 в порівнянні з 32.3 у минулому році, значно зріс експорт та імпорт товарів.

Таким чином, внесені зміни до бюджету дозволили значно стабілізувати економіку України та правильно розподілити фінансові ресурси. Однак, бюджетний процес все ще потребує змін та нових підходів для вирішення кризових явищ, готовності до нових викликів та забезпечення ефективного управління державними фінансовими ресурсами.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1. Удосконалення управління державними фінансами в межах бюджетної політики

З початком повномасштабної військової агресії Росії проти України, держава зіткнулася з проблемою значного зниження дохідної частини бюджету. Удари по промислових об'єктах, руйнування інфраструктури та бойові дії на значній частині території призвели до зупинки економічної діяльності багатьох підприємств. Це, своєю чергою, негативно позначилося на обсягах податкових надходжень, що є основним джерелом доходів державного бюджету.

Зменшення податкових надходжень зумовило зростання фіскальних ризиків, що вимагає більш ретельного контролю за доходами бюджету. Саме тому на початку повномасштабної війни держава ввела низку фіскальних стимулів для підтримки економіки та споживання. Підтримання макроекономічної стабільності вимагає покращення координації між бюджетно-податковою та монетарною політиками. Для підвищення ефективності бюджетного формування в умовах війни необхідна інституційна взаємодія фінансово-бюджетних регуляторів.

Витрати державного бюджету повинні включати заходи підтримки населення, спрямовані на зменшення негативних наслідків війни. Серед них — виплати окремим категоріям населення, допомога безробітним, підтримка дітей, пенсіонерів, грошові виплати громадянам, у тому числі тим, хто втратив роботу, та допомога на покриття витрат на проживання.

Одним із рішень у таких умовах стало залучення зовнішніх фінансових ресурсів, таких як міжнародні кредити та гранти від інших держав та партнерів

України що допомогли здійснювати виплати для підтримки громадян та стабілізації економічної ситуації .

Зростання видатків на безпеку та оборону.

З початком повномасштабного вторгнення основним напрямом бюджетної політики стало забезпечення обороноздатності країни. У 2022 році витрати на оборону зросли більш ніж на 30% порівняно з попередніми роками. Це стало необхідним для підтримання боєздатності Збройних Сил України та забезпечення фінансування військових потреб, таких як закупівля озброєння, забезпечення гуманітарної допомоги військовим та внутрішньо переміщеним особам.

Такий перерозподіл бюджетних коштів призвів до значного скорочення видатків на інші соціально-економічні напрямки, зокрема освіту, охорону здоров'я та соціальний захист. Це вимагає від держави перегляду пріоритетів та пошуку додаткових ресурсів для забезпечення соціальної стабільності.

Підвищення фіскальних ризиків та боргового навантаження.

Фінансові ризики, пов'язані з війною, суттєво зросли. Через зниження доходів і необхідність збільшення видатків на оборону, Україна зіткнулася з проблемою обслуговування державного боргу. Зростання дефіциту бюджету змушує уряд залучати додаткові позики, що збільшує боргове навантаження на економіку. Це призводить до виникнення нових ризиків, пов'язаних з можливістю дефолту та зниженням кредитного рейтингу країни.

У таких умовах особливого значення набуває управління державним боргом. Потрібно розробити стратегії скорочення боргового навантаження в середньо- та довгостроковій перспективі, щоб уникнути загрози фінансової нестабільності.

Перегляд пріоритетів бюджетної політики.

З початком військових дій пріоритети бюджетної політики України суттєво змінилися. Якщо до війни головними напрямками були соціальні програми, освіта та охорона здоров'я, то після 2022 року основний акцент був зроблений на фінансування секторів безпеки та оборони. Перерозподіл

бюджетних коштів дозволив забезпечити фінансування армії, але разом з тим зменшив обсяги підтримки соціальної сфери.

Зміна пріоритетів бюджетної політики також торкнулася розвитку інфраструктури та інвестицій у майбутнє. Фінансування довгострокових інвестиційних проектів було скорочено, щоб забезпечити негайні потреби оборонного сектора. Це може мати негативні наслідки в післявоєнний період, коли країна потребуватиме швидкого економічного зростання та відновлення зруйнованих об'єктів.

Вплив на соціально-економічний розвиток країни.

Перерозподіл бюджетних коштів на користь військових потреб викликав негативні наслідки для соціально-економічного розвитку країни. Скорочення фінансування соціальних програм, освіти та охорони здоров'я може призвести до зниження рівня життя населення та збільшення соціальної напруги. Водночас, підвищення обороноздатності є ключовою умовою для забезпечення суверенітету держави та її подальшого економічного розвитку.

Проблеми з наповненням бюджету зумовили необхідність пошуку додаткових джерел фінансування. Тому як ми відзначали раніше одним із таких джерел стало залучення зовнішньої допомоги від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів.

Оптимізація бюджетного механізму.

В умовах повномасштабного вторгнення виникла необхідність перегляду бюджетного механізму для підвищення його ефективності. Одним з основних кроків стало запровадження гнучких механізмів розподілу бюджетних коштів, що дозволяють швидко реагувати на зміну пріоритетів. Це включає:

Адаптація бюджетного планування до умов невизначеності, що передбачає регулярний перегляд видатків та оцінку їх ефективності.

Впровадження більш прозорих процедур фінансування, що зменшують можливість корупційних зловживань та забезпечують раціональне використання бюджетних коштів.

Зміцнення системи державного фінансового контролю, що дозволяє контролювати цільове використання бюджетних коштів та попереджати нераціональні видатки.

Впровадження середньострокового бюджетного планування.

Однією з ключових ініціатив є запровадження середньострокового бюджетного планування. Це дозволяє краще прогнозувати видатки та доходи на 3-5 років вперед, що особливо важливо в умовах високої невизначеності.

Основні переваги середньострокового планування включають:

Формування чітких фінансових цілей та пріоритетів для забезпечення стійкого економічного розвитку.

Можливість оцінки ефективності реалізації бюджетних програм на основі встановлених показників результативності.

Гнучкість у прийнятті рішень, що дозволяє швидко реагувати на зміни в економічній ситуації.

Підвищення ефективності фінансового контролю.

В умовах воєнного стану та постійного збільшення бюджетних видатків особливого значення набуває ефективність державного фінансового контролю. Пропонується вдосконалення системи аудиту державних фінансів шляхом:

Впровадження електронних систем моніторингу бюджетних видатків, що дозволить забезпечити більшу прозорість та відкритість бюджетного процесу.

Посилення відповідальності за нецільове використання коштів, що сприятиме зменшенню рівня корупції та неефективних витрат.

Регулярний аудит бюджетних програм для оцінки їх результативності та доцільності.

Відновлення зруйнованої інфраструктури

У післявоєнний період основним пріоритетом бюджетної політики буде відновлення зруйнованої інфраструктури. Це передбачає інвестування в реконструкцію транспортних, енергетичних та соціальних об'єктів, що забезпечить швидке економічне зростання та підвищення рівня життя населення. Важливими аспектами є:

Розробка державних інвестиційних програм, спрямованих на відновлення інфраструктури та розвиток стратегічних галузей економіки.

Фінансування проектів з міжнародною участю, що дозволить залучити додаткові ресурси та технології для ефективної реконструкції.

Забезпечення фінансування соціальних програм, які сприятимуть відновленню соціальної стабільності та підтримці населення.

Створення сприятливого середовища для інвестицій.

Одним із важливих напрямів післявоєнного відновлення є створення сприятливого середовища для залучення інвестицій. Для цього необхідно:

Реформувати податкову систему, зробивши її більш гнучкою та адаптивною до сучасних умов, спрощуючи податкове адміністрування для малого та середнього бізнесу.

Запровадження податкових стимулів для інвестицій у стратегічно важливі галузі, такі як енергетика, аграрний сектор, високотехнологічні підприємства.

Забезпечити стабільність фінансової системи через посилення державного контролю за макроекономічними процесами.

Розвиток місцевих бюджетів та міжбюджетних відносин.

Для забезпечення стійкого економічного розвитку регіонів важливо реформувати систему міжбюджетних відносин. Це включає:

Оптимізацію механізмів міжбюджетних трансфертів, що дозволить зменшити регіональні диспропорції та забезпечити більш рівномірний розподіл ресурсів.

Підтримка фінансової самостійності місцевих бюджетів, що сприятиме їх стійкості та ефективності у використанні коштів.

Підтримка місцевих ініціатив, спрямованих на розвиток економіки та підвищення рівня життя в регіонах.

З вищенаведеного ми можемо зробити висновок що управління державними фінансами в умовах війни та відновлення економіки є складним і тривалим процесом, що потребує постійного вдосконалення та прийняття нестандартних рішень. Адаптація бюджетної політики до сучасних викликів,

посилення фінансового контролю та впровадження середньострокового планування є ключовими умовами для збереження економічної стабільності та подальшого розвитку України.

Отже, реалізація запропонованих заходів дозволить Україні створити прозору, ефективну та стабільну бюджетну систему, яка сприятиме відновленню економіки, забезпеченню соціальної стабільності та зміцненню національної безпеки.

3.2. Мінімізація загроз бюджетної безпеки

Однією з основних складових фінансової безпеки держави є її бюджетна безпека. Вона визначається здатністю держави підтримувати платоспроможність та ефективно врівноважувати доходи і витрати як державного, так і місцевих бюджетів. Завдяки цьому забезпечується належне виконання таких ключових функцій держави, як управління, ведення міжнародних справ, фінансування соціальної сфери та підтримка національної безпеки. Основна мета бюджетної безпеки полягає в досягненні фінансової стабільності бюджетної системи та створенні надійного захисту від можливих загроз.

З погляду економіки, бюджетна безпека передбачає здатність держави використовувати бюджетні ресурси для ефективного виконання своїх функцій, а також для захисту інтересів платників податків. Це є однією з найважливіших цілей державної політики, що сприяє реалізації національних економічних інтересів, стимулюванню зростання економіки, підтримці національних виробників і забезпеченню соціальних потреб населення.

На стан бюджетної безпеки впливають численні фактори і загрози, серед яких можна виділити зростання суспільних потреб на тлі обмежених фінансових ресурсів, а також зовнішні виклики що створюють додатковий вплив на бюджетну безпеку. Для ефективного зниження цих ризиків необхідно

своєчасно реагувати на їх прояви, а також вдосконалювати нормативно-правову базу.

Важливим аспектом є підвищення професійного рівня осіб, які відповідають за управління бюджетом. Крім того, важливо ретельно аналізувати як дохідну, так і видаткову частини бюджету, щоб уникнути дефіциту і надмірного зростання державного боргу, оскільки ці фактори можуть негативно позначитися на рівні бюджетної безпеки.

Окрему увагу слід приділити ефективному управлінню податковими пільгами. Правильне використання системи пільг може позитивно вплинути на економіку країни, але за відсутності належної оцінки та моніторингу ці пільги можуть призводити до значних фінансових втрат для бюджету. Відсутність прозорого механізму моніторингу податкових пільг створює загрозу для фінансової стабільності та підриває бюджетну безпеку.

З цього можна зробити висновок що забезпечення бюджетної безпеки є важливою умовою для збереження платоспроможності держави, добробуту її громадян і стабільного функціонування економічної системи. Для підвищення рівня бюджетної безпеки необхідно дотримуватись визначених термінів проведення бюджетних процесів, боротися з тіньовою економікою, оптимізувати бюджетні витрати, створювати сприятливий інвестиційний клімат, контролювати рівень бюджетного дефіциту в межах допустимих значень, а також удосконалювати бюджетну та податкову політику відповідно до європейських стандартів.

Посилаючись на загальноприйняті методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України, фінансова безпека визначається як стан фінансової системи, що забезпечує необхідні умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, її стійкість до фінансових шоків і дисбалансів, а також цілісність та єдність фінансової системи. [14].

Одним із аспектів фінансової безпеки є бюджетна безпека. Зважаючи на багатогранність цієї категорії, існують різні визначення цього поняття, але наприклад професор Фролов у своєму визначенні наголошує що: «бюджетна

безпека держави як елемент фінансової безпеки — це особливий стан платоспроможності держави, що забезпечує збалансування доходів і витрат державного та місцевих бюджетів, а також ефективне використання фінансових ресурсів бюджетної системи в процесі виконання державою своїх функцій (державного управління, міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури та охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки та оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики) за умови підтримання фінансової стабільності бюджетної системи до зовнішніх загроз» [3].

З економічної точки зору, бюджетна безпека означає здатність держави за допомогою бюджету ефективно виконувати свої функції, враховуючи при цьому інтереси платників податків. Тому одним із головних завдань держави при виконанні її функцій є забезпечення бюджетної безпеки.

Бюджетна безпека спрямована на реалізацію державної політики та економічних інтересів країни, зокрема на забезпечення стабільного економічного зростання, залучення інвестицій для подальшого розвитку продуктивних сил, захисту національних виробників, проведення соціальної політики, орієнтованої на підвищення життєвого рівня громадян та задоволення основних соціальних потреб.

На стан бюджетної безпеки впливають різноманітні фактори та загрози. Основне протиріччя, яке загрожує бюджетній безпеці держави, полягає в зростанні суспільних потреб та обмеженості ресурсів. Чим більше потреб не задовольняється через брак ресурсів, тим більший ризик негативних впливів і конфліктів. Бюджетна безпека піддається дії значної кількості негативних чинників, тому важливо оперативно реагувати на них та мінімізувати їх вплив.

Актуальною залишається й правова база, оскільки деякі аспекти потребують вдосконалення та детальнішого розгляду. При формуванні бюджету часто спостерігаються порушення встановлених законом норм і термінів подання та затвердження бюджету. Крім того, значну роль відіграє професіоналізм посадовців, які займаються бюджетними питаннями.

При розробці бюджету необхідно детально аналізувати всі показники та прозоро висвітлювати дані. Недбале виконання завдань на цьому етапі може призвести до негативних наслідків, таких як перевищення видатків над доходами та зростання державного боргу. Щоб зменшити вплив цих чинників на бюджетну безпеку, слід на етапі формування бюджету реалістично оцінювати всі ризики.

Останні роки в Україні відзначаються хронічним дефіцитом державного бюджету, що негативно позначається на бюджетній безпеці країни. Тому важливо постійно аналізувати доходи та виявляти категорії, які приносять найбільші доходи, а також причини зменшення надходжень у певних сферах. Видатки бюджету теж потребують ретельного аналізу, адже важливо оцінити, куди саме спрямовуються ресурси та які наслідки це матиме в майбутньому. В Україні значну частку у видатках займає соціальний захист, що свідчить про споживчий характер бюджетної моделі. Важливо спрямовувати видатки на економічну діяльність, що дозволить перейти до інвестиційної моделі розвитку.

Економічна класифікація видатків допомагає зрозуміти, що темп росту поточних видатків перевищує розвиткові видатки, що свідчить про труднощі в переорієнтації фінансування на розширене відтворення.

Не можна забувати, що одним із наслідків дефіциту бюджету є зростання внутрішнього і зовнішнього боргу, що негативно впливає на бюджетну безпеку. Тому необхідно стежити за динамікою боргу, шукати шляхи зменшення боргового навантаження та скорочення зобов'язань.

Система податкових пільг також заслуговує на увагу, оскільки вона може як позитивно, так і негативно впливати на економіку і бюджет. Неefективна пільгова система може спричинити значні бюджетні втрати та порушити економічну стабільність. В Україні відсутня державна система оцінки пільг, що призводить до необґрунтованих втрат бюджету.

Отже, забезпечення бюджетної безпеки спрямоване на збереження платоспроможності держави, добробуту суспільства та створення стабільної економіки в умовах глобалізації. Для подолання загроз і зміцнення бюджетної

безпеки України бюджетна політика повинна бути спрямована на соціально-економічний розвиток. Виходячи з аналізу загроз, можна запропонувати такі заходи:

- Дотримання етапів бюджетного процесу;
- Детінізація економіки;
- Оптимізація видатків бюджету;
- Поліпшення інвестиційного клімату;
- Збереження дефіциту на безпечному рівні;
- Розширення повноважень місцевої влади;
- Встановлення критеріїв для регіонів;
- Створення стабілізаційного фонду;
- Ефективне управління бюджетними коштами;
- Вдосконалення бюджетної системи відповідно до вимог ЄС.

Реалізація цих заходів вимагає злагодженої співпраці всіх гілок влади та економічних суб'єктів. Підтримка на всіх рівнях влади суттєво підвищить бюджетну безпеку та сприятиме економічному зростанню країни.

3.3. Підходи до покращення використання бюджетних ресурсів для забезпечення бюджетної безпеки та ефективності бюджетної політики

Бюджетна безпека є однією з складових фінансової безпеки держави, визначається здатністю держави підтримувати платоспроможність та ефективно врівноважувати доходи і витрати як державного, так і місцевих бюджетів. Завдяки цьому забезпечується належне виконання таких ключових функцій держави, як управління, ведення міжнародних справ, фінансування соціальної сфери та підтримка національної безпеки.

Основна мета бюджетної безпеки полягає в досягненні фінансової стабільності бюджетної системи та створенні надійного захисту від можливих загроз.

З погляду економіки, бюджетна безпека передбачає здатність держави використовувати бюджетні ресурси для ефективного виконання своїх функцій, а також для захисту інтересів платників податків. Це є однією з найважливіших цілей державної політики, що сприяє реалізації національних економічних інтересів, стимулюванню зростання економіки, підтримці національних виробників і забезпеченню соціальних потреб населення.

На стан бюджетної безпеки впливають численні фактори і загрози, серед яких можна виділити зростання суспільних потреб на тлі обмежених фінансових ресурсів, а також зовнішні виклики що створюють додатковий вплив на бюджетну безпеку. Для ефективного зниження цих ризиків необхідно своєчасно реагувати на їх прояви, а також вдосконалювати нормативно-правову базу.

Важливим аспектом є підвищення професійного рівня осіб, які відповідають за управління бюджетом. Крім того, важливо ретельно аналізувати як дохідну, так і видаткову частини бюджету, щоб уникнути дефіциту і надмірного зростання державного боргу, оскільки ці фактори можуть негативно позначитися на рівні бюджетної безпеки.

Окрему увагу слід приділити ефективному управлінню податковими пільгами. Правильне використання системи пільг може позитивно вплинути на економіку країни, але за відсутності належної оцінки та моніторингу ці пільги можуть призводити до значних фінансових втрат для бюджету. Відсутність прозорого механізму моніторингу податкових пільг створює загрозу для фінансової стабільності та підриває бюджетну безпеку.

Отже, забезпечення бюджетної безпеки є важливою умовою для збереження платоспроможності держави, добробуту її громадян і стабільного функціонування економічної системи. Для підвищення рівня бюджетної безпеки необхідно дотримуватись визначених термінів проведення бюджетних процесів, боротися з тіньовою економікою, оптимізувати бюджетні витрати, створювати сприятливий інвестиційний клімат, контролювати рівень

бюджетного дефіциту в межах допустимих значень, а також удосконалювати бюджетну та податкову політику відповідно до європейських стандартів.

У загальній структурі фінансової безпеки бюджетна безпека посідає провідне місце. Це зумовлено тим, що саме бюджет є найефективнішим інструментом мікроекономічної стабільності, а також основним механізмом, який забезпечує і регулює соціально-економічний розвиток країни. Зміцнення бюджетної безпеки потребує, щоб бюджетна політика була спрямована на досягнення економічної та фінансової стабільності, а також стійкого економічного розвитку держави.

Основним показником успішності виконання державних функцій є збалансованість доходів і видатків бюджету, що означає відсутність дефіциту або його наявність у відповідності до нормативних показників та ефективне управління дефіцитом і боргом. В сучасних умовах надзвичайно важливо враховувати всі фіскальні ризики і обмеження, водночас забезпечуючи виконання державних функцій, таких як підтримка державних соціальних стандартів (мінімальна зарплата, прожитковий мінімум), фінансування ключових галузей (освіта, наука, охорона здоров'я, оборона) та підтримка місцевого самоврядування. Для досягнення цих цілей бюджетна політика визначає пріоритети, які враховують основні мотиви економіко-соціального розвитку країни.

Бюджетну безпеку можна охарактеризувати через низку понять і процесів, що розкривають її сутність. Зокрема, це процес бюджетотворення, який охоплює всі етапи створення й ухвалення бюджету, а також учасників цього процесу. Важливим є рівень бюджетної дисципліни, адже це впливає на своєчасність прийняття бюджету, а також на характер його виконання. Враховується рівень перерозподілу ВВП через бюджет, а також розмір і природа бюджетного дефіциту, методи його фінансування та рівень боргу. Для поліпшення управління бюджетними ресурсами важливо використовувати комплексний підхід. Насамперед потрібно вдосконалити процедуру розгляду та ухвалення бюджету, оптимізувати бюджетне фінансування, визначити характер

бюджетної класифікації, обрати відповідну модель, сформувати бюджетні резерви, а також покращити бюджетний облік та контроль.

На сучасному етапі одним із ключових питань, яке значною мірою впливає на бюджетну безпеку, є організація міжбюджетних відносин, зокрема розподіл грошових ресурсів у межах бюджетної системи. Стратегія фінансової безпеки має бути визначена на державному рівні та містити систему заходів, методів і механізмів, що дозволяють встановити критерії та параметри фінансової системи держави. Ця система повинна відповідати вимогам фінансової безпеки і забезпечувати захист життєво важливих інтересів суспільства, особи та держави.

Для забезпечення фінансової безпеки органи публічної влади застосовують правові, економічні та адміністративні засоби впливу, створюючи механізм захисту фінансових інтересів суспільства, особи та держави. При цьому існують як внутрішні, так і зовнішні загрози для фінансової безпеки. Їх усвідомлення дозволяє проводити глибокий аналіз і вживати превентивні заходи для запобігання негативним наслідкам у майбутньому.

Відсутність стабільності у сфері фінансової безпеки ускладнює досягнення економічного зростання, гальмує ефективну реструктуризацію економіки та посилює негативний вплив на макроекономічну, банківську та боргову сфери. Постійний моніторинг і аналіз параметрів державних фінансів є особливо важливими в умовах економічної дестабілізації. Оскільки Україна обрала європейський вектор розвитку, слід враховувати стандарти та вимоги ЄС. Важливо адаптуватися до нових європейських тенденцій, що позитивно вплине на бюджетну безпеку країни.

Аналіз основних показників бюджетної безпеки засвідчив, що бюджет України є дефіцитним. Окрім цього показника слід також звернути увагу на загальний обсяг фіскального розриву, тобто суми, якої не вистачає для покриття всіх потреб державних фінансів. Значний тягар на бюджет країни накладає необхідність обслуговування міжнародних кредитів, сума яких уже досягла значних розмірів. На зростання обсягів цих кредитів вплинули такі

фактори, як глобальна фінансова криза, погіршення економічної ситуації внаслідок бойових дій на сході, зростання витрат на оборону та пандемія COVID-19.

Гарантування бюджетної безпеки є одним із ключових завдань у досягненні стратегічних соціально-економічних цілей держави і вимагає від неї невідкладних дій. Аналізуючи ситуацію, видно, що сфера фінансів України перебуває у скрутному стані, що негативно впливає на її економічну безпеку. Для забезпечення бюджетної безпеки потрібно здійснювати кроки щодо вдосконалення управління бюджетними ресурсами.

На нашу думку, підвищити бюджетну безпеку можна шляхом таких дій:

- оптимізувати видаткову частину бюджету, зокрема через запровадження програмно-цільового методу планування витрат на державному та місцевому рівнях;
- зменшити обсяги платежів на обслуговування державного боргу, зменшивши зовнішні запозичення і погашаючи борги за рахунок внутрішніх доходів;
- підтримувати інвестиційний клімат для залучення додаткового капіталу в економіку.

Важливо регулярно проводити моніторинг і аналіз фінансових ризиків і на їх основі прогнозувати показники бюджетної безпеки, а також вивчати досвід інших країн щодо заходів, спрямованих на запобігання і ліквідацію загроз фінансовій безпеці

ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи нами було доведено, що бюджетна безпека є ключовою передумовою для реалізації ефективної державної фінансово-економічної політики в контексті державних інтересів. Оскільки бюджет виконує роль фінансової основи державного регулювання ринкової економіки, він має сприяти економічному розвитку, одночасно регулюючи економічні та соціальні процеси для задоволення потреб суспільства. З огляду на це, надзвичайно важливо забезпечити чітке та раціональне виконання бюджету.

Було встановлено, що останніми роками на бюджетну безпеку України найбільш негативно впливають такі тенденції: бюджетний дефіцит, що виникає через невиконання затверджених показників і перевищення видатків над доходами; постійне зростання державного та гарантованого боргу; скорочення загального обсягу зовнішньої торгівлі та збільшення від'ємного показника зовнішньоторговельного сальдо.

З економічної точки зору, бюджетна безпека відображає здатність держави виконувати свої зобов'язання через бюджет, задовольняючи потреби платників податків і одержувачів бюджетних коштів, з урахуванням інтересів громадян, підприємств та суспільства в цілому.

На рівень бюджетної безпеки впливають кілька факторів, серед яких:

- Рівень розвитку ринку капіталів, що включає обіг акцій суб'єктів господарювання та діяльність фінансових інститутів;
- Ступінь відкритості внутрішнього ринку;
- Наявність фінансових інструментів;
- Схильність населення до операцій із фондовими цінностями;
- Концентрація інтелектуальних ресурсів у розвитку фінансового ринку;
- Фінансовий клімат країни;
- Ефективність боротьби зі злочинами у фінансовій сфері.

У ході дослідження ми проаналізували механізм забезпечення бюджетної безпеки, який включає такі елементи:

- Ґрунтовний моніторинг економічної системи держави для своєчасного виявлення та мінімізації внутрішніх і зовнішніх загроз, що впливають на бюджетну безпеку.
- Розробка соціально-економічних показників, які характеризують стан фінансової системи України.
- Державна підтримка у виявленні та попередженні загроз фінансовій безпеці.

Бюджетна політика має сприяти забезпеченню фінансової та економічної стабільності, що дозволить зміцнити бюджетну безпеку та забезпечити сталий розвиток країни. У цьому контексті важливу роль відіграє збалансування доходів і видатків бюджету, а також ефективне управління бюджетним дефіцитом і державним боргом.

В умовах фіскальних ризиків необхідно забезпечувати мінімальні державні соціальні стандарти, безперебійне фінансування освіти, науки, охорони здоров'я, оборони, громадського порядку та судової системи, а також підтримувати місцеве самоврядування. Реалізація цих завдань потребує пріоритетного підходу в бюджетній політиці, яка розробляється на середньо та довгострокову перспективу з урахуванням основних напрямків економічного та соціального розвитку країни.

Результати проведеного дослідження показують, що створення повноцінного механізму забезпечення бюджетної безпеки держави можливе лише шляхом вирішення широкого спектра питань, пов'язаних з визначенням критеріїв та принципів фінансової безпеки, формулюванням національних інтересів у фінансовій сфері, постійним моніторингом факторів, які створюють загрози бюджетній безпеці країни, а також розробкою заходів для їх попередження та подолання.

Сьогодні для України одним із ключових завдань є дослідження стану її бюджетної безпеки. Це дозволить у майбутньому забезпечити фінансову стабільність, платоспроможність суб'єктів господарювання та ефективну економічну політику, а також інтеграцію країни до європейського економічного простору. Питання бюджетної безпеки залишається актуальним, оскільки негативні тенденції фінансової кризи можуть призвести до втрати економічної самостійності у визначенні соціально-економічного розвитку, зменшення доходів бюджету та зниження платоспроможності населення, що в кінцевому підсумку вплине на бюджетну безпеку.

У підсумку дослідження було визначено, що бюджетна безпека є основою для забезпечення платоспроможності держави, ефективного використання бюджетних коштів та виконання функцій державного регулювання економічного розвитку, соціальної політики, утримання органів державного управління, національної оборони та безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Горалько О.В., Горайська О.В. Бюджетна складова системи забезпечення фінансової безпеки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.1. С. 230–237. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23.1_38.
3. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / С.М. Фролов, О.В. Козьменко, А.О. Бойко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Фролова. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. 332 с.
4. Петричко М.М. Оцінка рівня бюджетної безпеки України: проблеми та шляхи вирішення. *Економічний простір*. 2015. № 97. С. 140–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2015_97_16.
5. Гурьянова Л.С., Непомнящий В. Концептуальне підходи к моделированию финансовой безопасности государства. *Проблеми економіки*. 2012. № 4. с. 232–236.
6. Ситник Н.С., Субицька Д.Я. Бюджетна безпека України: загрози та напрями її зміцнення. – 2018. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/34_2018/37.pdf
7. Дець В.Ф. Бюджетна безпека та критерії її оцінки. *Стратегічна панорама*. 2007. №3. С. 157-160.
8. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
9. Зверук Л.А., Білик О.Г. Бюджетна безпека як важливий пріоритет розвитку бюджетної системи України. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 2. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_2_8.

10. Колісник О. Асиметрія територіального розвитку і між бюджетні відносини: вплив на стан бюджетної безпеки України. *Світ фінансів*. 2008. № 3 (16). С. 64-72.
11. Проказюк О.В. Бюджетна безпека держави: сутність та основні загрози. *Фінансовий простір*. 2016. № 3 (23). С. 39–45.
12. Онищенко С.В. Класифікація загроз бюджетній безпеці держави в умовах фінансової глобалізації. *Економіка і регіон*. 2014. № 2. С. 108–113. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_2_20.
13. Наказ Міністерства економічного розвитку від 29.10.2013р. №1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" / Офіційний веб-портал парламенту України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
14. Соколов Ю. Бюджетна безпека. *Наука і економіка: науково-інформац. журнал*. 2010. № 4(4). 59 с.
15. Сухоруков А. Національна економічна безпека: [навч. посібник] /А. Сухоруков, С. Мошенський, О. Петрук; [за ред. д.е.н., проф., Заслуженого економіста України А.І. Сухорукова]. – Житомир: ПП «Рута», 2010.. – 384с.
16. Шевченко Г. Інтерференція бюджетних циклів як джерело загроз бюджетній безпеці держави // Г. Шевченко. – К.: – 2008. – 260 с.54
17. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України – URL: <http://www.minfin.gov.ua>.
18. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України – URL: <http://www.treasury.gov.ua>.
19. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики – URL: <https://stat.gov.ua/uk>.
20. Кишакевич, Б. Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. С. 202–207.
21. Рудик, Н. В. Фінансова безпека в системі управління державними фінансами. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5, Ч. 4. С. 128–133.

22. Наконечна, Н. В. Методологічні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки України. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.14. С. 281–287.
23. Нечипорук, Л. В. Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації. *Збірник наукових праць НУДІПСУ*. 2012. № 1.– С. 281–298.
24. Тимошенко, О. В. Основні напрями зміцнення фінансової безпеки України. *Проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 154–160.
25. Бородій, О. А. Управління бюджетною безпекою України [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. екон. наук/ Бородій Олег Анатолійович – Чернігів, 2015. – 23 с. – URL: http://www.stu.cn.ua/media/files/pdf/dis/aref_borodiy.pdf.
26. Виконання Державного бюджету України. – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/>
27. Доходи державного бюджету України. – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income>
28. Видатки зведеного бюджету України – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense>
29. Державний борг України – URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>
30. (https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538)
31. Макарчук І.М., Виноградня В.М, Малишко В.В. Оцінка та шляхи забезпечення бюджетної безпеки України. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/93.pdf
32. Фінанси / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К. : Знання, 2015. – 611с.
33. Кишакевич Б.Ю. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.7. С. 205.
34. Юрій С., Дем'янишин В. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. *Світ фінансів*. 2014. № 4. С. 7-29.

35. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навч. посіб. / [С.М. Фролов, О.В. Козьменко, А.О. Бойко та ін.] ; за заг. ред. С. М. Фролова ; Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. – 334 с. : іл. табл. – Бібліогр.: с. 324-332.
36. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування : Закон України від 06.12.2018 №2646-VIII. Офіційний вісник України. 2019. № 6. Ст. 191.
37. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження та застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі : Наказ Міністерства фінансів України від 02.01.2019 № 1. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0001201-19>. 83 83
38. Алексеєнко Л. Інституціональні засади стабілізації економічної системи України в умовах фінансової кризи. *Наука й економіка*. 2009. № 3, т. I. 339 с.
39. Буркальцева Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України : [монографія] / Д. Буркальцева. – К. : Знання України, 2012. – 347 с.
40. Вареник В. Грошово-кредитні відносини в умовах хаотичного структурування економіки / В. Вареник // Розвиток державних фінансів в умовах хаотичного структурування економіки: монографія / С. Кузнецова, В. Вареник, М. Кохан [та ін.]; за заг. наук. ред. С. Кузнецової. – Київ: Центр учбової літератури, 2017. – 309 с.
41. Василик О. Бюджетна система України : підручник / О. Василик, К. Павлюк. К. : Центр навчальної літератури, 2004. 544 с
42. Василик О. Державні фінанси України // Василик О., Павлюк К. Київ: ЦУЛ, 2003, 608 с.
43. Гордієнко Т. Теоретичні основи взаємообумовленості національної та регіональної економічної безпеки. *Економіка та право*. 2010. № 1. 172 с.
44. Зятковський І. Вплив держави на економічні процеси і розбудову ринкової інфраструктури в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 1. 225 с.
45. Кишакевич Б. Формування системи фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.7. С. 205 84 84

46. Комарницький І. Сутність і шляхи забезпечення фінансової безпеки держави. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2010. №2(49). 390 с.
47. Лисяк Л. Бюджетна політика держави в умовах фінансової глобалізації. *Вісник Української академії банківської справи*. 2018. № 1(24). 18 с.
48. Макарюк О. Напрями забезпечення фінансової безпеки через регулювання інвестиційного ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №6. 146 с.
49. Миколайчук А. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 38. 321 с..
50. Опарін В. Передумови та чинники розбудови ефективної бюджетної системи в Україні. *Фінанси України*. 2000. № 9. 133 с.
51. Ротар Д. Місце правового інституту бюджетної установи в системі права. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. №8. 112 с.
52. Савицька О. Оцінка та шляхи забезпечення фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2019. №3. 17 с.
53. Соколовська А . Економічна функція держави та особливості її виконання в Україні. *Економіка України*. 2018. № 3. 234 с.
54. Соловійов, В. Фінансова безпека як основоположний фактор незалежності держави. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 3 (15). 148 с.
55. Федосов В. Бюджетна система// Федосов В., Юрій С. (ред.), Підручник. — К. : Центр учбов. літератури; Тернопіль: Екон. думка, 2019. - 871с.
56. Шевченко Г. Інтерференція бюджетних циклів як джерело загроз бюджетній безпеці держави. К.: 2018. 260 с.
57. Шнипко О. Суперечності розвитку як основне джерело загрози безпеці рівноваги економічних систем. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 3 (57). – 164 с.

58. Ситник Н.С., Беднарчук В.В. Оцінка рівня бюджетної безпеки України в умовах економічної нестабільності. – 2022. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2022-10_0-pages-161_167.pdf
59. Сич О.А., Руда О.С. Інструменти забезпечення бюджетної безпеки України. Львівський національний університет імені Івана Франка. 2022. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5586/5469>
60. Захожай К.В. Бюджетна безпека як поняття сучасної фінансової науки. Фінанси, облік і аудит. 2018. Випуск 1 (31). 2018. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/eb399c48-f138-4c0f-ac43-a76fa2265874/content>
61. Н. Г. Фатюха, В. В. Мануковська. Оцінка рівня бюджетної безпеки України. Національний університет «Запорізька політехніка». 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/97.pdf

ДОДАТКИ

Динаміка доходів Державного бюджету України протягом 2021 – 2023 рр, млн. грн

Доходи бюджету	Роки						Абсолютний приріст, млн грн		Темп приросту	
	2021		2022		2023		2022-2021	2023-2022	2022-2021	2023-2022
	млн. Грн	%	млн. Грн	%	млн. Грн	%				
Усього	1296852,9		1787395,6		2671998,0		490542,7	884602,4	37,8	49,5
Податкові надходження	1107090,9	85,4	949764,4	53,1	1203544,1	45,0	-157326,5	253779,7	-14,2	26,7
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	285307,0	22,0	265477,1	14,9	350781,9	13,1	-19829,9	85304,8	-7,0	32,1
Податок на доходи фізичних осіб	137555,2	10,6	148427,3	8,3	206944,8	7,7	10872,1	58517,5	7,9	39,4
Податок на прибуток підприємств	147751,7	11,4	117049,9	6,5	143837,1	5,4	-30701,8	26787,2	-20,8	22,9
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	80749,4	6,2	85365,0	4,8	60327,7	2,3	4615,6	-25037,3	5,7	-29,3
Внутрішні податки на товари та послуги	698940,4	53,9	569353,8	31,9	748143,9	28,0	-129586,6	178790,1	-18,5	31,4
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	82858,4	6,4	60699,1	3,4	92583,9	3,5	-22159,3	31884,8	-26,7	52,5

Продовження додатку А

Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	79592,8	6,1	41653,8	2,3	74762,7	2,8	-37939,0	33108,9	-47,7	79,5
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів	155774,8	12,0	213948,0	12,0	214639,3	8,0	58173,2	691,3	37,3	0,3
Податок на додану вартість з імпортованих товарів	380714,4	29,4	253053,0	14,2	366158,0	13,7	-127661,4	113105,0	-33,5	44,7
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	38177,2	2,9	26246,0	1,5	40559,4	1,5	-11931,2	14313,4	-31,3	54,5
Інші податки та збори	3916,5	0,3	3322,4	0,2	3731,1	0,1	-594,1	408,7	-15,2	12,3
Неподаткові надходження	175358,0	13,5	346327,7	19,4	991601,7	37,1	170969,7	645274,0	97,5	186,3
Доходи від власності та підприємницької діяльності	56021,9	4,3	87172,4	4,9	123912,4	4,6	31150,5	36740,0	55,6	42,1
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	12975,5	1,0	8166,1	0,5	14257,6	0,5	-4809,4	6091,5	-37,1	74,6
Інші неподаткові надходження	17994,9	1,4	16147,0	0,9	41025,8	1,5	-1847,9	24878,8	-10,3	154,1
Власні надходження бюджетних установ	88365,7	6,8	234842,3	13,1	812405,9	30,4	146476,6	577563,6	165,8	245,9
Доходи від операцій з капіталом	328,7	0,0	611,0	0,0	100,3	0,0	282,3	-510,7	85,9	-83,6
Кошти від закордонних країн і міжнародних організацій	1289,9	0,1	481090,7	26,9	433404,5	16,2	479800,8	-47686,2	37196,7	-9,9
Цільові фонди	209,4	0,0	136,2	0,0	432,1	0,0	-73,2	295,9	-35,0	217,3
Офіційні трансферти	12576,1	1,0	9465,6	0,5	42915,3	1,6	-3110,5	33449,7	-24,7	353,4

Джерело: складено автором на основі [28]

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня магістра

Тема: «Бюджетна безпека та бюджетна політика України в сучасних умовах»

Автор: студент групи МФА-2, спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа, страхування» Пушкар Олег Михайлович

Науковий керівник: професор, доктор економічних наук Дем'янчук Ольга Іванівна

Захищена «_____» _____ 2024 року

Короткий зміст праці: У кваліфікаційній роботі досліджено основні підходи до визначення рівня бюджетної безпеки. Висвітлення сутності бюджетної безпеки та бюджетної політики, а також механізми їх забезпечення. Обґрунтовано ключові фактори та загрози, що впливають на бюджетну безпеку та бюджетну політику держави. Розглянуто систему оцінки індикаторів стану бюджетної безпеки країни.

Мета дослідження полягає у розробці рекомендацій щодо напрямків забезпечення бюджетної безпеки та розвитку бюджетної політики, впровадження нових методів моніторингу та забезпечення бюджетної безпеки, можливих змін актуальних інструментів із урахуванням сучасних викликів на основі вивчення теоретичних та оцінки аналітичних аспектів досліджуваної проблематики.

Дослідження включає аналіз теоретичного індикаторів бюджетної безпеки України та аналіз впливу окремих чинників і загроз на стан бюджетної безпеки. Також визначені заходи для мінімізації впливу негативних факторів на бюджетну безпеку. Запропоновано напрями вдосконалення управління бюджетними ресурсами як засобу забезпечення бюджетної безпеки України. Визначено заходи для мінімізації впливу негативних факторів на бюджетну безпеку.

Ключові слова: бюджетна безпека, бюджетна політика, бюджетні ресурси, бюджетна безпека під час воєнного стану, бюджетна політика в сучасних умовах.

ANNOTATION
of the qualification work
for obtaining a master's degree

Title: 'Budget Security and Budget Policy of Ukraine in Modern Conditions'

Author: student of the group MFA-2, speciality 072 'Finance, Banking, Insurance'

Pushkar Oleh

Supervisor: Professor, Doctor of Economics Demianchuk Olha

Defended " ____ " _____ 2024.

Summary of work: The qualification work explores the main approaches to determining the level of budget security. It highlights the essence of budget security and budget policy, as well as the mechanisms for ensuring them. Key factors and threats affecting the budget security and budget policy of the state are substantiated. The system for assessing indicators of the state of the country's budget security is examined.

The purpose of the study is to develop recommendations for ensuring budget security, improving budget policy, implementing new monitoring methods, and ensuring budget security, as well as suggesting potential changes to existing tools considering modern challenges. This is achieved through the study of theoretical foundations and the evaluation of analytical aspects of the researched issues.

The research includes an analysis of theoretical indicators of Ukraine's budget security and an assessment of the impact of specific factors and threats on the state of budget security. Measures to minimize the impact of negative factors on budget security are outlined. Directions for improving the management of budget resources as a means of ensuring Ukraine's budget security are proposed. Measures to minimize the influence of adverse factors on budget security are identified.

Keywords: budget security, budget policy, budget resources, budget security during martial law, budget policy in modern condition

